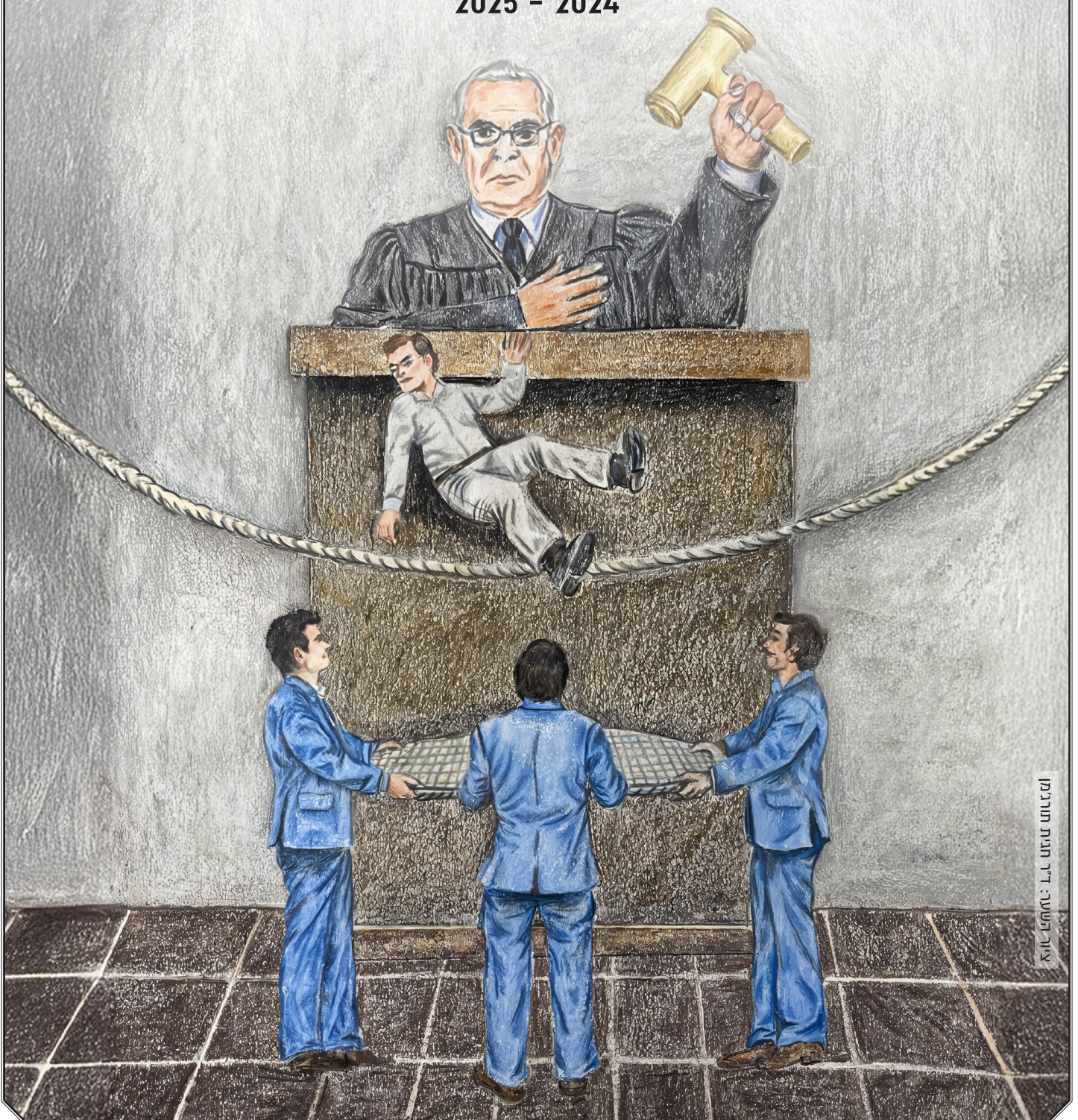

המכון לבטיחות במשפט הפלילי

Institute for Safety in the Criminal Justice System

דוח מסכם לשנים תשכ"ד - תשכ"ה

2025 - 2024

צויר: השער: ד"ר חגית חורגמן

דבר יו"ר הוועד המנהל - מר יוסי סגל

דוח זה עוסק בלבליבה של האחריות הציבורית המוטלת על מדינה דמוקרטית: הפעלת כוח הענישה הפלילי בזהירות, במקצועיות ובצניעות. הרשעת חפים מפשע איננה כשל נקודתי, אלא סיכון מערכתי, ועל כן ההתמודדות עמה מחייבת חשיבה מערכתית, שיטתית ומתמשכת. המכון לבטיחות במשפט הפלילי מציע תפיסה חדשנית אך מפוכחת: כשם שבתחומי התעופה, הרפואה וההנדסה אין מסתפקים בהנחה שרוב הדברים עובדים¹, כך גם במשפט הפלילי אין להסתפק באמון כללי במערכת. יש לזהות סיכונים, לנתח תקריות, להפיק לקחים ולבנות מנגנוני בטיחות שמטרתם לצמצם ככל האפשר טעויות קשות ובלתי הפיכות. חשיבותו של דוח זה לקובעי המדיניות בכנסת, בממשלה ובמערכת המשפט היא כפולה, ראשית, הוא מציג תשתית ידע מצטברת, מבוססת ניסיון ודיון בין - מקצועי, על כשלים החוזרים על עצמם. שנית, הוא מבהיר כי בטיחות במשפט הפלילי איננה עומדת בניגוד לאכיפה יעילה, אלא להפך: מערכת מדויקת וזהירה יותר היא גם מערכת צודקת ויעילה יותר. למשטרה, הדוח מהווה כלי למידה מקצועי. אין בו האשמה, אלא הזמנה לשיפור, חיזוק איכות החקירה, הימנעות מהישענות על ראיה יחידה, מודעות להטיות קוגניטיביות, ופיתוח תרבות של דיווח, תחקור והפקת לקחים. לשופטים, הדוח מציע תזכורת חשובה למגבלות האנושיות בקביעת ממצאי מהימנות ולחשיבותן של ראיות אובייקטיביות ושל כללי בטיחות ראייתיים. הכרעה שיפוטית מדויקת איננה נמדדת רק בתוצאה, אלא גם במידת הזהירות שבה התקבלה. ולבסוף, גם מי שהורשעו או כמעט הורשעו בטעות ניצבים במרכז הדוח. לא מתוך רחמים, אלא מתוך הכרה בכך שפגיעה בחף מפשע מערערת את אמון הציבור כולו במערכת ומחלישה את הלגיטימיות של המשפט הפלילי. האמון במוסדות המדינה ככלל ובמערכת המשפטית במיוחד מהווה את אחת מאבני היסוד של הדמוקרטיה ולכן ישנה חשיבות ניכרת להימנע ככל הניתן מהכרעות שיפוטיות שגויות וליצור תשתית שתקטין למינימום טעויות בשיפוט. דוח זה הינו נדבך חשוב במהלך רחב יותר, שמטרתו קידום הקמתו של מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי - גוף עצמאי, מקצועי ובעל סמכויות, שיפעל להטמעת עקרונות הבטיחות במערכת כולה. זהו אינטרס ציבורי ראשון במעלה.

דבר נשיא המכללה האקדמית גליל מערבי - פרופ' נסים בן דוד

המכללה האקדמית גליל מערבי רואה במחקר, בהוראה ובמעורבות חברתית שליחות אחת משולבת. הקמת המכון לבטיחות במשפט הפלילי ופועלו המתמשך משקפים תפיסה זו הלכה למעשה: חיבור עמוק בין ידע אקדמי, ניסיון מקצועי ואחריות אזרחית. הדוח שלפניכם איננו מסמך תאורטי. הוא תוצר של עבודה שיטתית, רב־שנתית, של אנשי אקדמיה, שופטים בדימוס, תובעים, סנגורים, חוקרי משטרה ומומחים נוספים, היושבים יחד סביב אותו שולחן מתוך מטרה משותפת אחת - לצמצם את הסיכון לעוול החמור ביותר שמערכת משפט עלולה לחולל: הרשעת חף מפשע. עבור קובעי המדיניות, הדוח מדגים כיצד ידע אקדמי יכול וצריך לשמש בסיס למדיניות ציבורית מבוססת ראיות. ההמלצות הכלולות בו אינן נובעות מאידאולוגיה, אלא מניתוח זהיר של מקרים קונקרטיים, כמעט־תאונות, ומהשוואה לתחומי בטיחות אחרים שבהם חל שינוי עמוק בזכות אימוץ חשיבה מערכתית. עבור המשטרה והתביעה, זהו דוח שמבקש לחזק חקירה איכותית, ביקורת עצמית והטמעת מנגנוני בטיחות שאינם פוגעים באכיפה אלא מגינים עליה מפני שגיאות יקרות, משפטית וציבורית. עבור השופטים, הדוח מציע זווית רפלקטיבית: הכרה במגבלות הכלים המסורתיים, ובצורך להיעזר בעקרונות בטיחותיים מודרניים כדי להבטיח שהכרעה מעבר לספק סביר אכן תעמוד בסטנדרט זה. המכללה האקדמית גליל מערבי גאה לשמש בית אקדמי ליוזמה זו ולשמש פלטפורמה לשיח אמיץ, ביקורתי ובונה. אנו רואים בפעילות המכון צעד ראשון אך הכרחי בדרך להקמת מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי, ומתחייבים להמשיך ולתמוך במחקר, בהכשרה ובשיח הציבורי הנדרשים לשם כך.

תוכן העניינים

א. פתיח לדוח.....	5
ב. מטרות המכון לבטיחות במשפט הפלילי.....	6
ג. דרכי פעולה.....	6
ד. בטיחות במשפט הפלילי - על קצה המזלג.....	7
ה. קישורים למאמרים ולספרים בתחום הבטיחות במשפט הפלילי.....	11
ו. "צוות הבטיחות במשפט הפלילי" - הרכבו ודרך פעולתו.....	12
ז. סיכומי הדיונים בשמונה אירועי בטיחות בשנים תשפ"ד – תשפ"ה (2024 – 2025).....	15
ח. ניתוח שמונת אירועי הבטיחות שנדונו בתקופת הדוח הקודם, הכללה והצעת כללי בטיחות.....	44
ט. אחרית דבר – קריאה לכנסת ולמשרד המשפטים לקדם הקמת מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי.....	51
נספח – המאמר: "הקמת מכון לאומי לבטיחות מפני הרשעת חפים מפשע" ¹	52

¹ בועז סנג'ור, "הקמת מכון לאומי לבטיחות מפני הרשעת חפים מפשע", רשות הרבים תשפ"ה.

א. פתיח לדוח

הרשעת חפים מפשע היא העוול הגדול ביותר שמדינה ליברלית גורמת לאזרחיה באופן שיטתי. המכון לבטיחות במשפט הפלילי, שהוקם בחסות המכללה האקדמית גליל מערבי, פועל להקטנת הסכנה באופן שיטתי, תוך יצירת מנגנונים של בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע. נוסף על כך, המכון פועל לשיפור מערכת המשפט במטרה להפוך אותה ליעילה ולמדויקת יותר באכיפת החוק הפלילי. המכון מפתח שיטות עבודה בטיחותיות במשפט הפלילי עבור כל בעלי התפקידים במערכת המשפט הפלילי: חוקרי משטרה, מומחים, תובעים, סנגורים ושופטים.

אנו שמחים להביא בפני הקוראים את הדוח המסכם השני של פעילות המכון, המתייחס בעיקר לשמנת אירועי הבטיחות (מקרים שבהם כמעט הורשעו חפים מפשע) שנדונו על ידי חברי צוות הבטיחות במשפט הפלילי לאחר הדוח הקודם, בשנים תשפ"ד – תשפ"ה (2024 – 2025). שנים אלה לא היו פשוטות למדינת ישראל, לחברה הישראלית וכן לפעילות המכון בכלל ולפעילות צוות הבטיחות במשפט הפלילי בפרט. תחילה הקשתה מגפת הקורונה. סמוך לפרסום הדוח הקודם, פרשו אנשי הפרקליטות מצוות הבטיחות. בעקבות טבח השבעה באוקטובר והמלחמה שבאה אחריו, שותקה פעילות הצוות לחלוטין לתקופה מסוימת. בהמשך, שב הצוות לפעול בכוחות מחודשים, תוך צירוף פרקליטים בכירים מאוד לשעבר, שופט מחוזי בדימוס וסנגורים פרטיים מקצועיים ומנוסים, שלצידם המשיכו לתרום לצוות תובעות משטרתיות, קציני חקירות, סנגוריות ציבוריות, ראש המכון לרפואה משפטית ואנשי אקדמיה.

לאחר הסיכומים של אירועי הבטיחות שנדונו בתקופת הדוח הנוכחי, מובא גם ניתוח של סיכומי שמנת האירועים שהובאו בדוח הקודם, לשם יצירת הכללות והצעת כללי בטיחות. מכיוון שאנו רואים בפעילות המכון האקדמי הכנה לקראת ייסודו של מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי, שיהיו לו סמכויות ומשאבים להחלת הבטיחות, מצורף בסוף הדוח המאמר הקצר "הקמת מכון לאומי לבטיחות מפני הרשעת חפים מפשע".²

קריאה מועילה,

פרופ' בועז סנג'רו, ראש המכון BoazSangero@gmail.com

ד"ר יוסף זהר, מנהל המכון YosefZ@wgalil.ac.il

ד"ר חגית תורג'מן, מנהלת המחקר HagitT@wgalil.ac.il

² לעיל, ה"ש 1.

ב. מטרות המכון לבטיחות במשפט הפלילי

היעד המרכזי של המכון לבטיחות במשפט הפלילי הוא לפתח מנגנוני בטיחות להליך הפלילי בישראל, שיצמצמו למינימום האפשרי הטיית ותקלות בקבלת ההחלטות משלב החקירה במשטרה, דרך שלב הגשת כתב האישום על ידי התביעה ועד לשלב השיפוט והענישה. להשגת יעד זה, נקבעו מטרות קצרות טווח ומטרות ארוכות טווח:

המטרות בטווח הזמן הקצר:

1. הפעלת צוות בטיחות להפקת לקחים ולשיפור מערכת המשפט הפלילי, ללא הטלת אשמה ואחריות.
2. פיתוח שיטות עבודה בטיחותיות והצעתן לכלל המשתתפים במערכת המשפט הפלילי: חוקרי משטרה, מומחים, תובעים, סנגורים ושופטים.
- המטרות בטווח הזמן הארוך:
3. הקמת מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי, עם סמכויות למיסוד שיטות עבודה בטיחותיות במערכת אכיפת החוק בשלבים השונים של ההליך הפלילי.
4. הפעלת צוותי בטיחות, שיפעלו באופן מתמיד להפקת לקחים ולשיפור מערכת המשפט הפלילי, ללא הטלת אשמה ואחריות - בכל המחוזות בארץ.
5. פיתוח התאוריה הכללית של בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע.
6. פיתוח בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע בישראל.

ג. דרכי פעולה

בשלב הראשון, הוקם המכון לבטיחות במשפט הפלילי בחסות המכללה האקדמית גליל מערבי, בשאיפה לכך שבעתיד יוקם מכון לאומי במתכונת המכון האקדמי. המכון הקיים יפעל מול משרד המשפטים להקמת מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי.

1. הפרויקט הראשון שהמכון מפעיל הוא "צוות בטיחות במשפט הפלילי" להפקת לקחים ולשיפור המערכת, ללא הטלת אשמה. צוות הבטיחות מתכנס באופן קבוע אחת לחודשיים, במכללה האקדמית גליל מערבי, וכולל נציגים של כל בעלי התפקידים המשתתפים בהליך הפלילי: מהפרקליטות (כיום תובעים בכירים לשעבר); ממחלקת התביעות של המשטרה; מהסנגוריה הציבורית; מלשכת עורכי הדין; מאגף החקירות של המשטרה; מקרב המומחים למדע פורנזי; ומהאקדמיה. צוות זה דן במקרים של "תאונה" או תקרית (כמעט-תאונה) באופן אנונימי וללא הטלת אחריות, בניסיון לנתח את הגורמים לכשל ובניסיון לפתח שיטות בטיחות שתמנענה את הכשלים הבאים.

צוות הבטיחות מבצע תחקירים בפתיחות, כמקובל בתחומים אחרים, למשל בחיל האוויר. המכון מפרסם את המלצות הצוות, מבלי לחשוף את פרטי האנשים המעורבים בתיקים המסוימים. מקור השראה לצוות זה משמש מודל שפועל בעשורים האחרונים בארצות הברית, בחסות ממשלתית-פדראלית שמייסדיו, עו"ד ג'יימס דוייל³ ופרופ' ג'ון הולוויי⁴, יעצו לנו בשלבים הראשונים.

2. המכון מגבש הצעות חוק ונהלי עבודה מומלצים ("Best Practice") וכן מגיב על הצעות חוק קיימות, כפי שעשה בהערות המפורטות שהעביר למשרד המשפטים באשר להצעת חוק יסוד: זכויות בחקירה ובמשפט הפלילי. ההערות הובאו בדוח הקודם.

3. המכון יוזם מחקרים שונים - משפטיים, קרימינולוגיים, סטטיסטיים, כלכליים, מדעיים ועוד, שיסייעו במתן תוקף אמפירי לעבודתו ויאפשרו מיסוד פרקטיקות של בטיחות במשפט הפלילי, המבוססות על עובדות אמפיריות (Evidence Based Policy). לאחרונה פורסמו מאמרים שכתבו מייסדי המכון, המנתחים את פעילות צוות הבטיחות במשפט הפלילי, בכתבי עת משפטיים אקדמיים בישראל ובארצות הברית.

4. נוסף על אלה, יפעל המכון בדרכים נוספות להשגת בטיחות במשפט הפלילי בכלל ובטיחות מפני הרשעת חפים מפשע בפרט.

ד. בטיחות במשפט הפלילי - על קצה המזלג

בעקבות מחקרים שנעשו בעולם, חלקם מבוססים על השוואות גנטיות בין דגימות ד.נ.א. של אסירים הזועקים לחפותם לבין דגימות ד.נ.א. שנשמרו מזירות הפשע, מתברר ששיעור ההרשעות של חפים מפשע אינו עומד על שבר אחוז כפי שטעו לחשוב בעבר, אלא על כ-5% באשר לעבירות החמורות ביותר (רצח, אונס) עם העונשים החמורים ביותר (מאסר עולם, ובארה"ב גם מוות). באשר לעבירות חמורות פחות, ננקטת פחות זהירות ומדובר ככל הנראה בכ-10%; ובאשר לעסקות הטיעון, שבהן מוותרים על הוכחת האשמה, השיעור ודאי גבוה עוד יותר. פרויקט החפות האמריקני (The Innocence Project)⁵ חשף רק את קצה הקרחון. רוב המקרים של הרשעת חפים מפשע אינם מתגלים.

³ James M. Doyle, Learning from Error in American Criminal Justice, 100 J. CRIM. L. & CRIMINOLOGY 109 (2010).

⁴ John Hollway & Ben Grunwald, Applying Sentinel Event Reviews to Policing, 18 CRIMINOLOGY & PUB. POL'Y 705 (2019).

⁵ <https://innocenceproject.org>

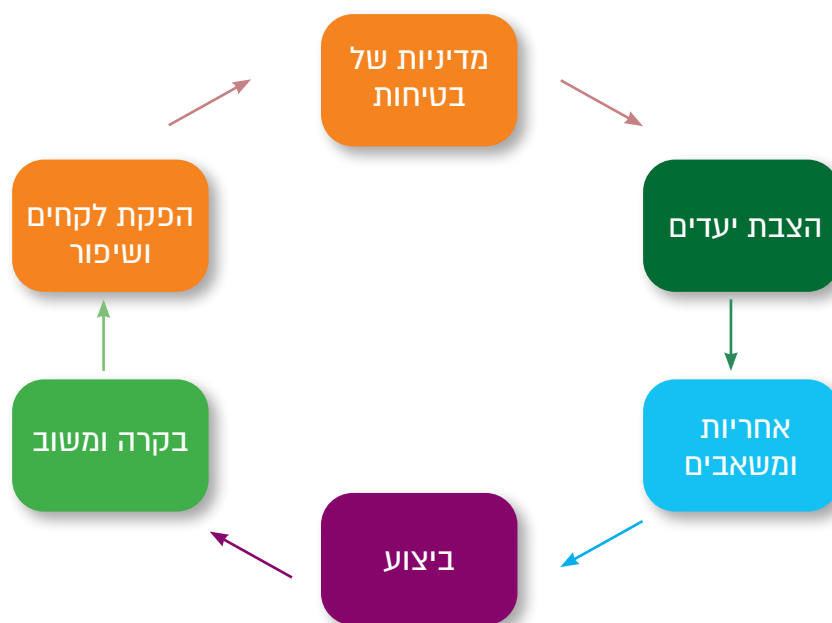
בשל העובדה שבעבר חשבו בטעות שכמעט אין הרשעות שווא, לא פותחו מנגנוני בטיחות. משום שאין לנו "סטנדרט זהב" שבאמצעותו ניתן לבדוק אם הרשעה היא נכונה, גם אין לנו משוב שבאמצעותו נוכל לבדוק אם המערכת משתפרת. יש להשתדל, לפיכך, ללמוד שיטות בטיחות מתחומים אחרים.

בתחומים אחרים של חיינו, כגון תעופה, תחבורה והנדסה שבהן התאונות גלויות, פותחו שיטות בטיחות משוכללות. בתחום התעופה הצבאית, נזנחה כבר בסיום מלחמת העולם השנייה שיטת הבטיחות המיושנת Fly-Fix-Fly (מטוס היה טס עד להתגלות תקלה מסוימת לעתים בדרך של התרסקות, כל המטוסים מאותו סוג קורקעו, התקלה תוקנה והמטוסים שבו לטוס עד לתאונה הבאה, וחוזר חלילה) ועברו לשיטות בטיחות מודרניות שמתכונתן Identify-Analyze-Control ושמטרתן היא first time safety : זיהוי הסיכונים שבמערכת; ניתוח שלהם כדי לאתר אילו אילוצים יש להטיל על המערכת כדי שלא תתרחשנה תאונות; ויצירת בקרה ופיקוח שיבטיחו כפייה של אילוצי הבטיחות על המערכת. בשיטות הבטיחות המודרניות, חוקרים לא רק תאונות אלא גם תקריות (incidents; כמעט-תאונה). כדי לחקור כראוי כל תקרית, חלה חובת דיווח הן על תאונות הן על תקריות. במשפט הפלילי אפילו התאונות (הרשעות של חפים מפשע) לא נחקרות כראוי ואין כל חובה לדווח על תקריות. ישנם, כמובן, סוגים אחרים של תאונות במשפט הפלילי מלבד הרשעת שווא, כגון מעצר שווא, חקירה אגרסיבית או חיפוש משפיל, הגורמים גם הם לפגיעה משמעותית בחשוד. הרשעה מוטעת היא התאונה המשמעותית ביותר, משום שהיא גורמת לנזק הגדול ביותר.

כדי לצמצם את מספר ההרשעות המוטעות, אין הכרח להגדיל את מספר הזיכויים המוטעים; לא מדובר במשחק-סכום-אפס. חלק ניכר מההרשעות המוטעות נוצרות בשל ראיות לא מדויקות. אם משפרים את הדיוק של ראיה מסוימת, כגון ראיה מדעית או מסדר זיהוי, לא רק מספר הרשעות השווא יקטן, אלא גם מספר המקרים שבהם האשם האמתי חומק מעונש יקטן (win-win situation). חלק מהרשעות השווא נוצרות בשל פרוצדורות לא בטיחותיות. הפרוצדורה המרכזית הלא בטיחותית (למעשה, האנטי בטיחותית) היא תעשיית עסקות הטיעון. מכיוון שלא מבררים באופן רציני האם הנאשם אכן עבר את העבירה, אין ספק שלצד הרשעת אשמים רבים, מורשעים גם לא מעט חפים מפשע.

חובתנו המוסרית כחברה היא לפעול ברצינות להקטנת שיעור הרשעות השווא ולפיתוח בטיחות במשפט הפלילי, שהרי אין עוול גדול יותר שגורמת מדינה ליברלית לאזרחיה ולתושביה באופן שיטתי.

להשקעת משאבים בפיתוח הבטיחות יש גם הצדקה כלכלית, משום שנזקי ההרשעות של חפים מפשע הם עצומים. בארצות הברית נפסקו פיצויים של מיליון דולר לכל שנה של מאסר שווא, ואף בישראל נפסקו כמה מיליוני שקלים כנגד מספר דומה של שנות מאסר שווא. כמה אנו משקיעים בבטיחות כיום? בערך אפס, בין היתר משום שהמושג "בטיחות מפני הרשעות שווא" עדיין אינו מוכר. ניתן והכרחי ליצור גם במערכת המשפט הפלילי מנגנוני בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע. בשנים האחרונות החלה להתפתח ספרות תאורטית בנושאים אלה. כך, למשל, נעשה לאחרונה ניסיון להחיל על הודאות,⁶ עסקות טיעון,⁷ מסדרי זיהוי⁸ וראיות מדעיות⁹ את מודל הבטיחות המתקדם שפיתחה Prof. Nancy Leveson מ-MIT (יועצת הבטיחות של NASA) הידוע כ-STAMP (System Theoretic Accident Model and Processes), מודל המתאים לא רק למערכות טכנולוגיות, אלא גם למערכות המבוססות על החלטות של בני אדם. כדי ליצור שינוי יסודי, הכרחי להקים מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי, בדומה למנהל התרופות והמזון האמריקני (ה-FDA). מאמר שבו מפורטות דרכי פעולה אפשריות של מכון כזה, הופיע כנספח לדוח הקודם.¹⁰ יש צורך בחינוך ובאימון של כל אנשי מערכת אכיפת החוק, כדי ליצור תרבות של בטיחות. נדרש תהליך אינסופי של הצבת יעדי בטיחות, עמידה בהם והצבת יעדים גבוהים יותר:

⁶ Boaz Sangero, Safety from False Confessions, 54 CRIM. L. BULLETIN 25 (2018).

⁷ Boaz Sangero, Safety from Plea-Bargains' Hazards, 38 PACE L. REV. 301 (2018).

⁸ Boaz Sangero, Applying the STAMP Safety Model to Prevent False Convictions Based on Eyewitness Misidentifications, 83 ALB. L. REV. 931 (2020).

⁹ Boaz Sangero, Safety in Forensic Science, 82 OHIO ST. L. J. ONLINE 221 (2021); וראו גם: Boaz Sangero, Safety from Flawed Forensic Sciences Evidence, 34 GA. ST. U. L. REV. 1129 (2018).

¹⁰ Boaz Sangero, Safety from False Convictions, CRIMINAL JUSTICE THEORY BLOG (2021). וראו ביתר הרחבה: Boaz Sangero, Safe Convictions, 30 CRIM. L. FORUM 375, 376 (2020).

אחד מעקרונות הבטיחות המרכזיים שעל המשפט הפלילי לאמץ, מתחומים שבהם מקובלת ומפותחת הבטיחות המתקדמת, הוא השאיפה המתמשכת לשיפור והתהליך החוזר על עצמו של הגברת הבטיחות ומזעור הסיכונים והסתברות התרחשותם. יש לאמץ למערכת המשפט הפלילי מודל זה של שיפור מתמיד ולהפעילו באמצעות מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי. ובכיוון ההפוך: הצורך בתהליך תמידי של שיפור, מצדיק את קיומו הקבוע של מכון בטיחות לאומי.

הקושי המרכזי צפוי בשלב הבדיקה והקביעה האם הושגו מטרות הבטיחות. במערכות בטיחות קריטיות אחרות, יש תפקיד חשוב מאוד למשוב המתקבל מהמערכת בסיומו של כל אחד משלבי תהליך שיפור הבטיחות. המשוב מאפשר לדעת האם הושגו מטרות הבטיחות, להסיק מסקנות ולהמשיך בתהליך. המשוב המרכזי שמספקת המערכת הוא שיעור התאונות. במערכות בטוחות מאוד, כגון התעופה, המשוב המרכזי מתקבל משיעור התקריות (כמעט-תאונה) המדווחות, שהרי כמעט אין תאונות במערכות כאלה, לאחר שאימצו את הסטנדרטים של הבטיחות המתקדמת. אך במערכת המשפט הפלילי שולט "עיקרון התאונות הנסתר" ורוב הרשעות השווא אינן מתגלות. כמו כן, לא קיים מנגנון דיווח על תקריות. במצב הקיים אין למערכת המשפט הפלילי כל משוב על ביצועיה: שיעור הרשעות השווא אינו ידוע ובעלי התפקידים השונים לא יודעים עד כמה המערכת איננה בטיחותית.

מה ניתן לעשות במצב דברים שכזה? מכיוון שאין דרך לבדוק אם הרשעה היא נכונה או מוטעית, הכרחי ליצור מנגנוני בטיחות שיתמודדו עם הגורמים המרכזיים להרשעות שווא. לדוגמה, מכיוון שידוע ששיעור משמעותי מהזיהויים במסדרי הזיהוי הנערכים במשטרה הם

מוטעים, חייבים לשפר את אופן עריכת מסדרי הזיהוי כדי למזער את שיעור הטעויות; וכל עוד שיעור הטעויות איננו זניח – הכרחי להימנע מהרשעה על בסיס עדות הראייה לבדה. כיצד ניתן לשפר את מסדרי הזיהוי בהיעדר משוב באשר לשאלה האם זוהה והורשע האדם הנכון? מחקרים בתחום מדע ההתנהגות עשויים לסייע, במיוחד סימולציות של מסדרי זיהוי. קיימות הצעות לשיפור המבוססות על מחקרי סימולציה, כגון נהלים בטיחותיים יותר למסדרי הזיהוי, וכמה מהן אפילו אומצו על ידי מערכת המשפט הפלילי. לאחר שמאמצים הצעות מסוימות, יש לבחון את תרומתן לשיפור הדיוק של מסדרי הזיהוי. נוסף על כך, יש לבחון המלצות נוספות שמוצעות במחקר – בתהליך אינסופי של שיפור, שניתן לבצעו במסגרת מכון הבטיחות. כלומר, בהיעדר משוב שיאפשר לדעת האם ההרשעות שמייצרת המערכת נכונות או מוטעות, חייב להתקיים תהליך מתמיד של שיפור באשר לכל סוג ראייה ובאשר לכל פרוצדורה במערכת. הדבר הכרחי כל עוד המערכת איננה מושלמת ונקייה לחלוטין מטעויות. תהליך השיפור צפוי אפוא להיות אינסופי. בתחומים אחרים של חיינו פותחו שיטות בטיחות מתקדמות מאוד. הגיעה העת שנלמד אותן ונפעיל אותן על מערכת המשפט הפלילי.

ה. קישורים למאמרים ולספרים בתחום הבטיחות במשפט הפלילי:

1. בועז סנג'רו, [בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע](#) (הוצאת נבו, 2023) (287 עמודים).
2. בועז סנג'רו, חגית תורג'מן, יוסף זהר, ["צוות בטיחות במשפט הפלילי"](#): התאוריה, הניסיון המעשי ותפקיד המדינה, מחקרי משפט לה (תשפ"ד – 2024).
3. בועז סנג'רו, ["הקמת מכון לאומי לבטיחות מפני הרשעת חפים מפשע"](#), רשות הרבים תשפ"ה.
4. Boaz Sangero, Hagit Turjeman, Yosef Zohar, "Establishing Criminal Justice Safety Teams: Theoretical Foundations, Practical Implementation, and State Leadership" (forthcoming 2025, GEORGIA CRIMINAL LAW REVIEW).
5. Boaz Sangero, [Safety in Forensic Science](#), 82 [OHIO STATE LAW JOURNAL ONLINE](#) (2021).
6. Boaz Sangero, [Safety from False Convictions](#), CRIMINAL JUSTICE THEORY BLOG (2021).
7. Boaz Sangero, Applying the [STAMP Safety Model to Prevent False Convictions Based on Eyewitness Misidentifications](#), 83 ALBANY LAW REVIEW 931 (2020).
8. Boaz Sangero, [Safe Convictions](#), CRIMINAL LAW FORUM (2020).
9. [Safety in Post-Conviction Proceedings](#) 51 THE JOHN MARSHALL LAW REVIEW 773 (2019).
10. Boaz Sangero, [Safety from False Confessions](#) 54 CRIMINAL LAW BULLETIN 25 (2018).
11. Boaz Sangero, [Safety from Flawed Forensic Sciences Evidence](#) 34 GEORGIA STATE UNIVERSITY LAW REVIEW 1129 (2018).
12. Boaz Sangero, Safety from Plea-Bargains' Hazard 38 PACE LAW REVIEW 301 (2018).
13. BOAZ SANGERO, [SAFETY FROM FALSE CONVICTIONS](#) (CREATESPACE, 234 pages) (2016).

ו. "צוות הבטיחות במשפט הפלילי" - הרכבו ודרך פעולתו

מטרת הצוות היא הפקת לקחי בטיחות מאירועים הנדונים על ידי חבריו, לשם שיפור מערכת המשפט הפלילי, ללא הטלת אשמה או אחריות. צוות הבטיחות כולל בעלי תפקידים בכירים מהמחוזות הצפוניים של המשטרה, התביעה והסנגוריה. השאיפה היא שחברי הצוות יהיו קבועים, להבטחת האמון ביניהם ולהמשכיות הדיונים. בחירת בעלי התפקידים הבכירים ושילובם, נעשו מתוך מחשבה שגם לפני שהתבוננות וההמלצות של הצוות אולי תבשלנה בעתיד לחקיקה ולרגולציה – מהלך שעלול לארוך שנים – יש תקווה שבעלי תפקידים בכירים יוכלו ליישם את המלצות הצוות בעבודתם השוטפת ובעבודת הכפופים להם כבר עתה.

צוות הבטיחות כועל בהצלחה כבר חמש שנים, כמעט ברציפות. קיים אמון בין חברי הצוות, הבאים מגופים שמתקיימת ביניהם גם יריבות, והדבר מאפשר דיונים מקצועיים מאוד. בשנים תשפ"א – תשפ"ב, דן הצוות בשמונה אירועי בטיחות שהוצגו בדוח הקודם, יחד עם דיון תשיעי בחידושים בתחום הרפואה המשפטית. בשנים תשפ"ד – תשפ"ה (לאחר הפסקות בפעילות הצוות בשל מגפת הקורונה, אירועי השבעה באוקטובר והמלחמה שבעקבותיהם), דן צוות הבטיחות בשמונה אירועי בטיחות נוספים (תקריות, incidents), בדרך כלל כאלה שהיו קרובים להרשעות של חפים מפשע.

הדיונים התקיימו לא במטרה למצוא אחראים ולהטיל עליהם אשמה או אחריות, אלא במטרה להפיק תובנות והמלצות בטיחות כדי לשפר את מערכת המשפט הפלילי. בתחום הבטיחות המתקדמת (בתעופה, בתחבורה, בהנדסה וכדומה), ידוע כי כשל של המערכת איננו נוצר כתוצאה מטעות (או התנהגות פסולה) של גורם אחד, וכי תמיד ישנם אנשים נוספים שיכולים היו למנוע אותו. צריך, לפיכך, לחזק את המערכת במנגנוני בטיחות שימנעו את הכשלים. גם כשחברים בצוות הציגו לדיון תקרית שהצליחו, בתבונתם ובסיוע ניסיונם הרב, למנוע את התפתחותה לכדי תאונה (כגון הרשעת חף מפשע), הצוות השתדל תמיד להעמיק ולחקור מה ניתן לעשות כדי שבפעם הבאה לא תהיה סכנה מוחשית לתאונה.

חברי צוות הבטיחות במשפט הפלילי בשנות הפעילות תשפ"ד – תשפ"ה:

פרופ' בועז סנג'רו, ראש המכון לבטיחות במשפט הפלילי במכללה האקדמית גליל מערבי.

ד"ר יוסף זהר, מנהל המכון לבטיחות במשפט הפלילי במכללה האקדמית גליל מערבי.

ד"ר חגית תורג'מן, מנהלת המחקר במכון לבטיחות במשפט הפלילי וראשת החוגים לקרימינולוגיה ולסוציולוגיה במכללה האקדמית גליל מערבי.

גב' ולריה טרשנקוב, דוקטורנטית באוניברסיטה העברית, בוגרת לימודי קרימינולוגיה במכללה האקדמית גליל מערבי ומלמדת בה.

עו"ד טל אברהם, הסנגורית הציבורית המחוזית, מחוז צפון.

עו"ד שרון רינגר, מנהלת מחלקת איכות הייצוג, הסנגוריה הציבורית, מחוז חיפה.

ד"ר חן קוגל, ראש המכון הלאומי לרפואה משפטית.

עו"ד רנדה סוסאן, סגנית ראש יחידת התביעות, משטרת ישראל, מחוז צפון.

עו"ד קרן מאור, ראש יחידת התביעות, משטרת ישראל, מחוז חוף.

עו"ד אלי סבן, סנגור פרטי.

עו"ד דן אלדד, לשעבר מנהל מחלקה בפרקליטות המדינה וכיום סנגור פרטי.

עו"ד פרופ' יניב ואקי, לשעבר מנהל מחלקה בפרקליטות המדינה וכיום סנגור פרטי ומרצה.

עו"ד רימונה שלג, מנהלת מחלקת איכות הייצוג, הסנגוריה הציבורית, מחוז צפון.

כב' השופט (המחוזי, בדימוס) אשר קולה.

עו"ד האלה כרחאת, סגנית ראש יחידת התביעות, משטרת ישראל, מחוז חוף.

עו"ד בת-אל ארז-לוינסקי, לשעבר בפרקליטות הצבאית וכיום סנגורית פרטית.

סנ"צ עוזי הדר, ראש מפלג חקירות, משטרת ישראל, מחוז צפון.

יש להבחין בין המכון לבטיחות במשפט הפלילי לבין צוות הבטיחות במשפט הפלילי. למכון כמה וכמה מטרות, שהפעלת צוות הבטיחות היא רק אחת מהן. חברי צוות הבטיחות אינם מעורבים בפעילויות האחרות של המכון ואינם אחראים להן. לכן, גם לאחר שצוות הבטיחות פועל בהצלחה רבה כמעט ברציפות זו השנה החמישית, עדיין קיים צורך בהקמת מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי, שיהיו לו משאבים וסמכויות לבצע את מה שהמכון האקדמי מתחיל לעשות כיום, כדי לסלול את הדרך עבור המכון הלאומי.

בפרק הבא יובאו סיכומים תמציתיים של שמונת האירועים שנדונו בתקופת הדוח הנוכחי, בצירוף תובנות והמלצות של חברי הצוות בעקבות כל אירוע. האירועים מתוארים באופן אנונימי (ללא שמות המעורבים באירוע, לרבות הנאשם והקורבן, וללא שמות בעלי התפקידים שטיפלו בתיק במשטרה, בתביעה ובסנגוריה, וללא פרטים מזהים אחרים), שהרי מטרת הצוות איננה הטלת אשמה ואחריות, אלא הפקת לקחים לשיפור. יובהר כי התובנות וההמלצות לא תמיד משקפות קונצנזוס בין חברי הצוות, אלא את דעת הרוב. כמו כן, ראוי לציין כי על אף שאין למכון לבטיחות במשפט הפלילי סמכויות חקיקה, אנו מאמינים שניתן ללמוד מהמלצות הצוות כיצד לשפר את מערכת המשפט הפלילי כבר כיום; וכן ניתן לאמץ המלצות של הצוות כצעד ראשון לקראת חקיקה ראשית או חקיקת משנה או קביעת נהלי עבודה מחייבים ("Best Practice").

ז. סיכומי הדיונים בשמונה אירועי בטיחות בשנים תשפ"ד – תשפ"ה (2024 – 2025)

סיכום הדיון באירוע הראשון - מעגל קסמים של אי שמירה של חסר בית על הקשר עם המפקחים, מעצרים, מאסרים, הארכת צו הפיקוח וחוזר חלילה.

מועד הדיון - 19.5.24.

השתתפו בדיון: בועז סנג'ור, חגית תורג'מן, יוסף זהר, טל אברהם, שרון רינגר, רנדה סוסאן, קרן מאור, אלי סבן, דן אלדד, רימונה שלג, יניב ואקי, ולריה טרשנקוב.

הבהרת פתיחה: כרגיל בדיוני הצוות, קיימת התייחסות לשלוש השאלות: מה קרה? מדוע הדבר קרה? כיצד ניתן למנוע מקרים דומים בעתיד?

מה קרה?

שמעון הורשע בשנת 2015 בעבירה של מעשה מגונה (נשיקה או ליקוק צווארה של שכנה שעמיה היה מיווד) ונגזר עליו עונש חמור של שנתיים מאסר בפועל. כשהשתחרר ממאסרו, הוטל עליו פיקוח לפי חוק הפיקוח על עברייני מין.

שמעון מעולם לא השלים עם הרשעה זו, והדבר גרם להסתבכויות נוספות. עד היום הוא מנסה להשיג משפט חוזר וזיכוי מהעבירה – והדבר משמש כנגדו, כי בהערכות המסוכנות נכתב שאינו לוקח אחריות ואינו מתחרט ולכן לא יכול להשתקם. זאת, חרף העובדה שהוא עומד מצוין במבחן המשמעותי ביותר לחוסר מסוכנות: אין עבירת מין נוספת מאז 2014 – עשר שנים ברציפות. נוסף על כך, שמעון כבר בן 58, כך שאפילו אם היה מסוכן בעבר, לפי המחקרים המסוכנות פוחתת עם הגיל, שהרי היצר המיני נחלש.

הפיקוח גרם להידרדרותו: הוא איבד את מקום עבודתו ואת דירת מגוריו – השכנים ששמעו מקצין הפיקוח על כך שמתגורר לידם עברייני מין, זרקו את חפציו לרחוב ומאז הוא חסר בית (הומלס).

מהיותו חסר בית, הוא מתקשה לשמור על הקשר עם המפקחים. הוא נודד מעיר לעיר ואילו המפקחים, העובדים רק באזור מגוריהם, מתחלפים. מדי פעם הוא נעצר בשל אי-שמירת-קשר-רציף עם המפקחים, ובאופן הזה הוחזק בשנים האחרונות במעצר תשעה חודשים לפחות (בלי להביא בחשבון את המעצר בחודשים האחרונים). המעצרים, שבהם הוא נתון לתקיפות מצד אסירים אחרים, גורמים לו סבל רב ועולים למדינה הרבה מאוד כסף.

ב־2022 הורשע שמעון בבימ"ש השלום ראשל"צ בעבירות של הפרת תנאי הפיקוח – לא חלילה עבירות מין, אלא רק אי-שמירת-קשר-רציף עם המפקחים, ובכל זאת נגזר עליו עונש חמור מאוד של שנה וחצי מאסר בפועל. לאחרונה, בעקבות ערעור, קוצר המאסר והועמד על התקופה שבה היה שמעון במעצר - כתשעה חודשים.

שמעון לא היה מיוצג בשנים האחרונות. בעבר הרחוק היה מיוצג על ידי הסנגוריה הציבורית, אבל שם התייאשו מהאפשרות לעזור לו, לאחר שכנראה התיש אותם משום שלא היה מרוצה מאף סנגור שמונה לו [הסנגורים יעצו לו, ככל הנראה, להסכים לאבחון ולהביע חרטה והוא לא מאמין במערכת ובכלל, רוצה זיכוי מעבירת המעשה המגונה...].

שמעון איננו מאמין במערכת, בין היתר משום שכל הערכות המסוכנות מעתיקות זו מזו ("לא לוקח אחריות ולכן לא יכול להשתקם"...), ואינן מייחסות משקל משמעותי לכך שלא ביצע עבירת מין כבר עשר שנים, לכך שהעבירה לא הייתה חלילה אונס, אלא מעשה מגונה של נשיקה/ ליקוק הצוואר וכן לכך שהוא כבר בן 58.

במצבו הגופני של שמעון חלה הידרדרות ולאחרונה אושפז בעקבות התקף לב, ערב אחד הדיונים ונאלץ לעבור צנתור. עד היום מצבו הרפואי בכי רע.

במהלך התנהלות המשפט על הפרת תנאי הפיקוח, הגישה אותה תובעת במחוז המרכז כתב אישום שני, דומה מאוד, המציין תאריכים אחרים שבהם לא נשמר הקשר עם המפקחים ולא ביקשה לאחד את הדיונים. כך, לאחר שכבר נגזר מאסר של שנה וחצי, עלול להיגזר עליו מאסר נוסף.

לפני כשנתיים הגישה פרקליטות של מחוז אחר, ירושלים, כתב אישום שלישי, המתייחס לתאריכים שבהם לא נשמר הקשר עם המפקח שבירושלים. שם צפוי להיגזר מאסר שלישי על אי שמירת קשר עם המפקחים.

הפיקוח עצמו יוצר עוד ועוד אישומים ועוד ועוד הליכים. לאחרונה הוגשה בקשה להארכת הפיקוח בשנתיים נוספות.

לעת עתה נראה כי מונה לו בכל זאת סנגור מהסנגוריה הציבורית, אולם לא ברור האם יטפל בכל התיקים הרבים וכמה זמן יחזיק מעמד לאחר שכל הסנגורים הציבוריים שטיפלו בשמעון עד כה, התייאשו ופרשו.

מדוע הדבר קרה?

נראה שמערכת אכיפת החוק לא יודעת איך להתמודד עם מקרה כזה והטיפול הרגיל מגיע עד לכדי אבסורד. הרי לא מתקבל על הדעת שעד סוף ימיו ימשיך שמעון להיכנס למעצרים ולמאסרים ולצאת מהם, ללא עבירות מין, אלא רק בשל היותו אדם מעט שונה שקשה לייצג אותו ולסייע לו. הדבר אינו סביר גם מבחינת הסבל הלא פרופורציוני לשמעון וגם מבחינת העלויות העצומות למערכת אכיפת החוק של שכרם של המפקחים, השופטים, התובעים, הסנגורים, אנשי שב"ס שכולאים אותו שוב ושוב ומחברי חוות הדעת על מידת מסוכנותו.

כידוע בתורת הבטיחות המתקדמת, לתאונה בדרך כלל אין גורם אחד בלבד, אלא יש ריבוי גורמים מתוך המערכת ומחוצה לה. במקרה זה, לא זו בלבד שהסנגוריה הציבורית התייאשה ממנו, גם פרקליטות שונות מוצאות עניין מוגזם במקרה שלו, שמוליד עוד ועוד כתבי אישום על הפרת תנאי הפיקוח: שניים של אותה פרקליטות מחוז ואפילו של אותה פרקליטה וכתב אישום שלישי של מחוז אחר בפרקליטות. והסוף עדיין לא נראה לעין.

אף שאין עבירות מין כבר עשור שלם, שוב ושוב מאריכים את תקופת הפיקוח בטענה ששמעון מסוכן מכיוון שהפר את תנאי הפיקוח, ונוצר מצב של "פרפטום מובילה" - מכונת תנועה נצחית, שאיננה מפסיקה לפעול.

כיצד ניתן למנוע מקרים דומים בעתיד?

1. הוצע לחלק את השאלה לשתי שאלות משנה:

האחת, מה ניתן לעשות עתה כדי לצאת ממעגל הקסמים? למשל, עיכוב הליכים על ידי היועמ"ש או חדילה של הפרקליטות מבקשת הארכות של צו הפיקוח;

ושאלת המשנה השנייה, כיצד ניתן למנוע מקרים כאלה בעתיד? למשל, לקבוע שלא יינתן צו פיקוח על בסיס הערכת מסוכנות ישנה ולא עדכנית [אם כי לאחרונה פסק ביהמ"ש העליון במקרה אחר בערך ההפך];

או, למשל, ליצור מנגנון שבו תובעת מתעדכנת (באופן ממוחשב) עוד טרם הגשת כתב אישום, אם יש כתבי אישום אחרים כנגד אותו אדם, ואם כן – תיערך הערכה בדרג גבוהה האם נכון להגיש כתב אישום נוסף;

אלה, כמובן, רק דוגמאות למנגנוני בטיחות שניתן לחשוב עליהם.

2. הובעה הדעה שמדובר במקרה מיוחד ולא מייצג ושלפיכך לא ניתן ללמוד ממנו הרבה. מצד שני, מקובל בתחום הבטיחות המתקדמת שגם מכשל נדיר יש להפיק לקחים, משום שהכשל עלול להופיע בצורות שונות ולאו דווקא זהות למקרה הנוכחי.

3. הובעה הדעה שייתכן שכל אחד מהגופים שהיו מעורבים בפרשה פעל בסבירות ולפי המקובל, אך מקובל בתחום הבטיחות שייתכן שכל רכיב במערכת יפעל כשורה ובכל זאת המערכת תהיה לא בטיחותית וייווצרו בה כשלים. לכן מבחינים בין אמינות של רכיבים במערכת לבין בטיחות המערכת בכללותה, ומשתדלים ליצור ולהבטיח גם אותה.
4. הובעה הדעה שהבעיה המרכזית בפרשה הנוכחית היא שתנאי הפיקוח דורשים משמעון להיות בקשר יומיומי עם המפקח, במקום, למשל, פעם בשבוע כפי שמקובל. (דומה הדבר לגזירת מאסר על תנאי לנרקומן על עבירה של שימוש עצמי בסם, אשר צפוי להימשך).
5. כמה מחברי הצוות, כל אחד בנפרד, חשבו ואמרו שהבעיה המרכזית בפרשה זו היא שבפרקליטות אין גורם מתכלל, שרואה לנגד עיניו את הנאשם ואת כל התיקים שלו. זאת, בשונה מהסנגוריה הציבורית, שם מתייחסים לנאשם ולא רק לתיק ויש אפילו סנגורים שמתמחים בטיפול באנשים עם בעיות מיוחדות. הובעה ההערכה שייתכן שהפרקליטה במחוז המרכז והפרקליטה במחוז ירושלים, שכל אחת מהן הגישה כנגד שמעון כתב/י אישום (בירושלים אחד ובמרכז אפילו שניים) באשר לתאריכים מסוימים אחרים שבהם לא היה בקשר עם המפקחים, אפילו לא שוחחו ביניהן. הוצע שימונה בפרקליטות רפרנט לנאשמים לא מיוצגים ולמקרים חריגים. הוצע לאמץ במקרים כאלה פרקטיקות של בית משפט קהילתי.
6. הוצע לתקן את חוק הפיקוח על עברייני מין, כך שתקופת הפיקוח בעקבות עבירה של מעשה מגונה (בהבדל מעבירת אונס) תהיה מוגבלת.
7. הוצע לתקן את חוק הפיקוח על עברייני מין ולקבוע שתקופה ממושכת ללא עבירת מין נוספת וכן גיל מבוגר, ישמשו קריטריונים מרכזיים בהערכת (אי) המסוכנות.
[תום סיכום הדיון].

סיכום הדיון באירוע השני ובאירוע השלישי - זיהוי מוטעה על ידי שוטרים.

מועד הדיון – 14.7.24.

השתתפו בדיון: בועז סנג'רו, חגית תורג'מן, יוסף זהר, שרון רינגר, רנדה סוסאן, קרן מאור, רימונה שלג, יניב ואקי, ולריה טרשנקוב.

האירוע השני - זיהוי ס' ומ' כמי שהשתתפו בהתפרעות ביישוב י' בזמן מבצע "שומר חומות".

מה קרה?

לפי כתב האישום, הנאשם 1 - ס', השתתף בהתפרעות ויידה אבנים לעבר כוח משטרה, מבלי לפגוע באנשיו. התביעה התבססה על עדות השוטר נ.מ., שלפיה הבחין בס' זורק אבנים ורץ אחריו עד שעצר אותו במרחק של מאות מטרים, בחצר ביתו של חברו איהאב.

לפי כתב האישום, הנאשם 2 - מ', השתתף בהתפרעות שנייה, כרבע שעה מאוחר יותר, כשאחז בידו אבן ועמד להשליכה לעבר כוח משטרה. גם כאן התבססה התביעה על עדותו של אותו שוטר - נ.מ., שלפיה הבחין בנאשם 2 אחוז באבן ורץ אחריו עד שעצר אותו במרחק של מאות מטרים, בתוך רכב בחצר ביתו של חברו מוראד.

השופטת זיכתה את שני הנאשמים, לאחר שמצאה סתירות משמעותיות בעדותו של השוטר נ.מ., שהביאו אותה למסקנה שלא ניתן לסמוך על עדותו לגבי כל אחד משני הנאשמים.

בין השאר, התייחסה השופטת לטענת השוטר כי שמר עם הנאשמים על "קשר עין רצוף", וקבעה כי קיימת אפשרות לטעות בזיהוי.

נוסף על כך, השופטת קבעה שהיו מחדלי חקירה משמעותיים, לרבות הימנעות התביעה מלהעיד שוטרים נוספים שהיו במקום האירוע, והימנעותה מלהעיד עדים לאירוע שהיו בחצר הבית ושנחקרו במשטרה.

באופן נדיר, מתעמקת השופטת בעדויות השוטר, מאתרת סתירות, נותנת להן משקל ואפילו מזהה תפיסת תפקיד לא נכונה של שוטר ותיק. אולי דווקא משום שאותו שוטר העיד כנגד שני הנאשמים, ניתן היה לראות באופן פעולתו מעין עדות שיטה.

השופטת מציינת שהעובדה שהתביעה לא העידה שוטרים נוספים ואת העדים שחקרה, מחזקת את גרסאות הנאשמים.

היא כותבת נכונה שסתירות בגרסת הנאשם, בנסותו להרחיק מעצמו חשד, אינן משלימות חוסר ראייתי בהוכחת אשמתו. זו קביעה חשובה: מי שמואשם בעבירה עשוי לשקר בניסיון להרחיק את עצמו, גם אם הוא חף מפשע.

מדוע הדבר קרה?

לכאורה, אפשר לומר כי המערכת תפקדה טוב וזיכתה את הנאשמים. אך זהו מקרה נדיר, שבו שופטים לא מקבלים את עדות השוטר ומעדיפים על פניה את עדות הנאשם. הנטייה החזקה של השופטים היא לסמוך על עדויות השוטרים, לקבל אותן ולהניח שהן אמת. סתירות בעדויות השוטרים מוסברות, בדרך כלל, בכך שהם מטפלים באירועים רבים, שחלף זמן והם שכחו או שהן אינן מהותיות. נוכח הראיות החלשות שהיו לתביעה, עלתה השאלה מדוע לא נמנעה מלהגיש את כתבי האישום.

בשני המקרים, אם הייתה הרשעה הרי שהייתה מבוססת על ראיה אחת ויחידה – זיהוי על ידי שוטר. הדבר ממחיש את הסכנה של הרשעת אדם חף מפשע על סמך ראיה מרכזית יחידה ובפרט על סמך עדות ראייה.

מעניין לציין, שבניתוח של שמונת האירועים הראשונים שבהם עסק צוות הבטיחות, מצאנו שברובם – חמישה מתוך השמונה, למעלה מ-60% - התביעה התבססה על ראיה משמעותית אחת ויחידה (והמקרים לא נבחרו לפי קריטריון זה, אלא הובאו על ידי חברי הצוות מעבודתם השוטפת).

בהמשך נראה שגם בתיק השלישי, של זיהוי הקטין ד' על פי סרטון מצלמת האבטחה, מדובר בעצם בראיה מרכזית אחת, פגומה – כפי שצוין נכונה בנימוקי הערעור.

שאלה נוספת שעלתה היא מדוע הזיכוי מסויג כזיכוי "מחמת הספק" בלבד, שהרי אם לא ניתן לסמוך על עדות השוטר, התביעה נותרת ללא ראיות ועל הזיכוי להיות בלתי מסויג. הזיכויים הם נדירים – פחות מאחוז – וגם כשסוף סוף מזכים, בדרך כלל מחלישים את הזיכוי באמצעות התוספת המיותרת "מחמת הספק".

עד כאן, בינתיים, באשר לאירוע השני. השאלה "כיצד ניתן למנוע מקרים כאלה בעתיד?" נדונה הפעם באשר לשני האירועים (השני והשלישי) במיוחד, ותובא בהמשך.

האירוע השלישי - זיהוי הקטין ד' כמי שהשתתף בביצוע-בצוותא עם בגיר של הסגת גבול וגניבה, בדרך של כניסה למגרש מגודר וגניבת שתי מצלמות אבטחה.

מה קרה?

קטין הורשע בבית משפט השלום על בסיס זיהויו על ידי שוטרים כדמות המופיעה בסרטון מצלמת אבטחה, שבו נראים שני מבצעים של הסגת גבול וגניבה. בהמשך זוכה הקטין בבית המשפט המחוזי. הזיהוי בוצע על ידי שני שוטרים, באופן די משונה: השוטר י' העיד שעל אף שלא עסק בחקירת תיק זה, צפה בשלב מוקדם בסרטון מצלמת האבטחה וזיהה את הקטין ד', שאותו הוא מכיר. משום מה, לא כתב על כך מזכר כמקובל. רק כאשר, כעבור זמן, נתקל בקטין ד' ברחוב יחד עם בגיר, זיהה התאמה בין שניהם לבין סרטון אירוע הסגת הגבול והגניבה. אפילו אז לא זימן אותם לחקירה, אלא חזר למשרד, צפה בסרטון כדי להיות בטוח והשתכנע בזיהוי של שניהם.

נוצר רושם שהזיהוי הראשוני היה ברחוב. כפי שכותבת השופטת בערעור, משתמע מדברי השוטר י' שאם לא היה פוגש את הקטין ד' ואת הבגיר ברחוב כעבור זמן – הזיהוי שזיהה את הקטין ד' בסרטון האבטחה כלל לא היה משפיע על החקירה, והדבר אינו סביר.

נראה שהשופטת צודקת בהערכתה שרק כאשר ראה השוטר י' את הקטין ד' עם בגיר, והדבר התאים לתיאור של מבצעי הגניבה כקטין כהה ובגיר בהיר – רק אז חשב, לראשונה, שאולי הם העבריינים ולכן הלך לצפות בסרטון.

בכל מקרה, העובדה כי הקטין ד' לא נחקר סמוך לאחר האירוע, פגעה ביכולתו להתגונן: למשל, כבר לא יכול היה לשחזר אליבי.

שוטר נוסף בשם א', שעסק בחקירת תיק זה, העיד שהוא מכיר את הקטין ד' ושזיהה אותו כבר מהצפייה הראשונה בסרטון האירוע, כשקיבל אותו מאדם שעבד בעסק שממנו בוצעה הגניבה. משום מה השוטר א' לא ערך דוח צפייה וגם לא דוח קבלה של הדיסק ולא זימן את הקטין ד' לחקירה. גם השופטת המחוזית השתוממה על כך, באופן שמרמז שסברה ששיקר.

מדוע הדבר קרה?

בית משפט השלום, כשהרשיע, התמקד באמינות שייחס לשוטרים המזהים ובהתרשמות השופטת "מן התמונות למול זהות הנאשם", כדבריה. ההגנה טענה בערעור שצריך היה להתעמק גם ברובד האובייקטיבי של הזיהוי. השאלה הרי איננה רק אם השוטרים אמינים,

אלא גם אם הזיהוי שלהם נכון, אלא ששופטת השלום השתכנעה בזיהויו של הנאשם, והדבר "סגר את התיק" לדברי הסנגורית.

נראה כי הסיכוי שהשוטרים לא דייקו, או אפילו שיקרו, גבוה. קשה להאמין שזיהו מבצע של עבירה ולא עשו דבר.

כאן יש לנו נקודת השקה משמעותית עם התיק הקודם: בשני המקרים יש עדויות זיהוי לא אמינות של שוטרים.

הובעה הערכה שהסיכויים ששוטר שמשקר לא יקבל, בכל זאת, את אמונו של בית המשפט הם קלושים.

ההגנה הגישה חוות דעת של ד"ר לאה יגר, מומחית לזיהוי על ידי עדי ראיה. היא עמדה על הקושי בזיהוי אנשים מקבוצה שונה: לשוטרים קשה היה לזהות את בן העדה האתיופית.

ייתכן שזה מה שקרה גם לשופטת השלום, שהרשיעה על סמך הזיהוי שלה עצמה: אולי בני העדה האתיופית דומים בעיניה.

מלבד הטענה המרכזית באשר לפגמים בזיהוי, היו להגנה עוד כמה טענות חזקות:

פגמים בשרשרת המוצג – חודש שלם הסתובב דיסק-און-קי עם סרטון האבטחה ללא תיעוד באשר למיקומו;

סיהוי – כתב האישום הוגש סמוך לפני תום שנת ההתיישנות;

ואכיפה בררנית – נגד הבגיר לא הוגש כתב אישום, בטענה שהוא מאושפז.

כיצד ניתן למנוע מקרים דומים בעתיד?

1. שלילת הרשעה על סמך ראייה יחידה.

כאמור, הן בשני המקרים של האירוע השני (זיהוי שני הנאשמים על ידי השוטר שרדף אחרי כל אחד מהם) הן באירוע השלישי (זיהוי הקטין ד' על פי סרטון מצלמת האבטחה), אם הייתה הרשעה היא הייתה מבוססת על ראייה אחת ויחידה. כך, למעשה, היה בהרשעת הקטין ד' בבית משפט השלום, שתוקנה רק בזיכוי במחוזי. הדבר ממחיש את הסכנה של הרשעת אדם חף מפשע על סמך ראייה מרכזית יחידה.

חשוב לזכור כי בניתוח כל שמונת האירועים הראשונים שבהם עסק צוות הבטיחות, נמצא שבחמישה מתוך השמונה (למעלה מ-60%) התביעה התבססה על ראייה משמעותית אחת ויחידה (וכאמור, המקרים לא נבחרו לפי קריטריון זה, אלא הובאו על ידי חברי הצוות מעבודתם השוטפת).

ההמלצה בעניין זה, היא שמכיוון שבכל הראיות המוכרות יש FALSE POSITIVE ואין ראייה ללא טעויות – יש לקבוע כלל בטיחותי שלפיו אין להרשיע על סמך ראייה יחידה.

דווח על הנחיה שהוציא ראש התביעה המשטרתית לחטיבות השונות של התביעה המשטרתית, שלפיה אין להגיש כתב אישום על בסיס עדות זיהוי יחידה. חברי הצוות שיבחו הנחיה זו, שיש לה אופי בטיחותי. עם זאת, באירוע הראשון של הזיהוי המוטעה של שני חשודים בהתפרעות, על ידי השוטר שהעיד כי רדף אחריהם, נראה שההנחיה לא קוימה, שהרי הוגש כתב אישום. ייתכן שהדבר נובע מכך שההנחיה הובנה כמתייחסת רק לעדות זיהוי על ידי אזרח ולא לעדות זיהוי על ידי שוטר. נראה שיש בה טעם רב בשני המקרים. שוטרים אינם חסינים מפני טעויות זיהוי.

2. התמודדות עם הקושי לזהות אדם, במיוחד כשהוא משתייך לקבוצה אחרת באוכלוסייה.

באירוע הזיהוי המוטעה של הקטין ד', כמי שנראה בסרטון מצלמת האבטחה מזירת הגניבה, הומחשה סכנה זו. כיצד ניתן היה להתגבר עליה באופן בטיחותי?

נראה כי צריך היה לכל הפחות לתת לנאשם את ההגנה החלקית שמעניק מסדר זיהוי. צריך היה להשוות את הנאשם לשמונה נערים בני העדה האתיופית, שדומים לנאשם;

או, לחלופין, להשוות את סרטון הנאשם עם שמונה סרטונים דומים;

הדבר נראה קשה לארגון, אבל הזיהוי הזה הוא למעשה הראיה היחידה שעל בסיסה הורשע הנאשם, וזהו זיהוי מפוקפק מאוד.

כמו כן, הוצע להעמיק את הכשרת חוקרי המשטרה בנושא הסכנה של זיהוי מוטעה.

לבסוף, הוצע להיעזר גם בתוכנות לזיהוי פנים.

3. התמודדות עם עדויות מטעות של חוקרי משטרה.

ראשית, הוצע לקיים השתלמויות בנושא לשוטרים, שבהן תילמדנה הסכנות.

שנית, באשר לאפשרות שהשוטרים שיקרו בעדויות הזיהוי שנתנו – נטען שאם שופטים היו עושים "שיימינג" לשוטרים שמשקרים, ולא רק רומזים על כך בפסק הדין כפי שנעשה באירוע השני, התופעה הייתה מצטמצמת. הובעה הדעה שהביוש הכרחי מבחינה בטיחותית.

4. התמודדות עם העוול לנאשם החף מפשע שיוצר "זיכוי מחמת הספק".

הוצע שהשופטים יימנעו לחלוטין מסיווג זיכויים ככאלה שנעשו "מחמת הספק". ממילא סיווג זה כלל אינו מעוגן בחוק.

לחלופין, הכרחי כי לכל הפחות סיווג זיכוי כזיכוי "מחמת הספק" יוגבל למקרה שבו האשמה הוכחה בלמעלה מ-50%.

5. התמודדות עם זיהוי מוטעה בסיומו של מרדף משטירתי.

באשר לאירוע השני – שני המקרים של זיהוי חשודים בהתפרעות בהפגנה על ידי שוטר שרדף אחרי כל אחד מהם, הוצע ללמד את חוקרי המשטרה מהי הסכנה שבחוסר דיוק בעדות שלפיה נשמר קשר עין רצוף עם החשוד.

הובעה הערכה שלפיה "קשר עין רצוף" במרדף בשטח עירוני אינו יכול להתקיים, אבל אפשר שההפסקות בקשר העין הן זניחות וניתן להשלים את החסר כשאין אפשרות שהקטיעה ברציפות אפשרה את "החלפת" הנרדף באדם אחר. רק בדיקה מדויקת של הפערים בין הרודף לנרדף וביקור במקום האירוע, יכולים לסייע לבחון את העניין.

6. ביקור במקום האירוע.

הוצע כי במקרים שבהם הדבר עשוי להועיל, כגון כשמדובר בעדות-זיהוי, התובעת תבקר במקום האירוע לפני שתחליט האם להגיש כתב-אישום – כדי לבחון מקרוב את אפשרות הזיהוי; והשופטים יבקרו במקום האירוע בעת בירור התיק ולפני שיחליטו באשר לזיהוי. [תום סיכום הדיון].

מועד הדיון – 24.11.24

השתתפו בדיון: בועז סנג'רו, חגית תורג'מן, יוסף זהר, אשר קולה, שרון רינגר, רימונה שלג, יניב ואקי, דן אלדד, האלה פרחאת, אלי סבן, בת-אל ארז-לוינסקי, ולריה טרשנקוב.

מה קרה?

לפי כתב האישום, שוטר ושוטר-מתנדב הגיעו לדירה שבה נערכה מסיבה, בעקבות דיווחים על רעש ועל אלימות. השוטרים עלו לקומה הראשונה ונקשו בדלת, שממנה יצא הנאשם בצעקות וקללות שהיו מכוונות לאדם כלשהו. השוטרים מנעו ממנו לרדוף אחר אותו אדם והנאשם שב לדירה. השוטרים חזרו לכניסה לדירה ופגשו שוב בנאשם, שקילל אותם ותקף את השוטר המתנדב. השוטרים הזעיקו תגבורת וכשזו הגיעה, עצרו את הנאשם. הנאשם התנגד למעצרו.

בשונה מכתב האישום, התברר שמשתתפי המסיבה הם שהזעיקו את המשטרה. הייתה זו מסיבת שחרור של חייל ובמהלכה אנשים מבחוץ השליכו על הדירה אבנים וניתקו את החשמל, כנראה כמחאה על הרעש, ומשתתפי המסיבה התקשרו למשטרה בבקשה לבוא ולהגן עליהם. אך כשהגיעו השוטרים הם ראו במשתתפי המסיבה את מפרי הסדר. הנאשם, גם הוא חייל, נעצר, חושמל באמצעות אקדח טייזר, הוכה עד עילפון ונגרר לניידת.

השוטרים זיהו לכאורה את הנאשם כמי שצעק ותקף אחד מהם, כמתואר לעיל. אך כבר בהשוואת עדויותיהם הכתובות, ובמיוחד בהשוואת עדויותיהם במשפט, נמצאו סתירות רבות והתברר שאם מישו קילל ותקף, לא היה זה הנאשם והשוטרים טעו בזיהוי. בין היתר, התברר ששוטר שלישי העיד שפגש את הנאשם למטה, מחוץ לבניין, בזמן האירוע, כך שהנאשם כלל לא היה בדירה בזמן התקיפה הנטענת. נוסף על כך, הזיהוי נעשה רק לפי צבעי הבגדים, וגם בתיאור הצבעים נמצאו סתירות. יתרה מזאת, השוטר המתנדב העיד במשפט כי כל הצעירים בדירה נראו לו דומים חרף העובדה שהמקום היה מואר, ככל הנראה משום שהיו בני העדה האתיופית. המחקרים מלמדים שטעויות הזיהוי מתגברות, כשעדים מתבקשים לזהות אדם שאינו מהקבוצה שלהם.

הנאשם, שנעצר בטעות, שהה כחודש במעצר מאחורי סורג ובריש וכחצי שנה במעצר בית, עד שהתקבלה בקשתו לשחררו כדי שיוכל להשלים את שירותו הצבאי.

בסופו של דבר זוכה הנאשם ובהליך נוסף נפסקו לו פיצויים זעומים על מעצרו.

שמו הפרטי של הנאשם מופיע נכון בפסקי הדין, ואילו שם המשפחה שיוחס לו שונה לחלוטין משם משפחתו. הנאשם ביקש לתקן את הטעות, אך היא לא תוקנה.

[קוריוז: לא חשוב מהו שמו של אדם: אם מערכת המשפט מחליטה ששמו הוא זגדון, המערכת תמשיך לכנותו זגדון, מכתב האישום לפסק הדין הפלילי וממנו לפסק הדין בתביעת הפיצויים, גם אם שמו שונה לחלוטין... (בפסק-הדין נאמר: "בחקירתו הנגדית הנאשם ציין כי אינו יודע מאיפה השם זגדון וכי שמו ...").]

מדוע הדבר קרה?

הסוגיה המרכזית באירוע היא זיהוי הנאשם על ידי השוטר והשוטר המתנדב שהגיעו לדירה (בשונה מזיהוי על ידי שוטר שלישי, שהעיד כי פגש בו מחוץ לבניין בזמן האירוע), וזאת חרף האמירה של השוטר המתנדב שתואמת לחלוטין את המחקרים בנושא: שכל הצעירים בני העדה האתיופית דומים בעיניו.

סוגיה שנייה, שבדומה לשני האירועים הקודמים (שבהם דנו בחודש יולי) מתחברת גם היא לסוגיית הזיהוי, היא שאלת האמינות של עדויות השוטרים, כשהפעם יש סתירות מהותיות בינם לבין עצמם.

סוגיה שלישית היא מחדלי החקירה, כגון אי גביית הודעות מאנשים שנכחו באירוע, כשהפעם יש גם התעלמות צורמת מהחלטה של שופט המעצרים, שהורה להעביר לסנגור תוצאות בדיקה של השימוש באקדחי הטייזר.

סוגיה רביעית היא האפשרות של יד קלה על הדק אקדחי הטייזר.

סוגיה חמישית היא ההשפעה של סטריאוטיפים ודעות קדומות, שמביאה לכך שגם באירוע מינורי של רעש ממסיבה, כשהחוגגים הם שמזמינים את המשטרה להגנתם לאחר שנזרקות לדירה אבנים והחשמל מנותק; בכל זאת, בהיותם בני העדה האתיופית, הם הופכים מיד לחשודים; בעל הדירה - חייל שחוגג את שחרורו - נעצר; וחייל נוסף - הנאשם - מוכה קשות עד עילפון, מחושמל ונעצר לתקופה ממושכת.

סוגיה שישית, שבה עסקנו גם בדיון הקודם, היא סיוג הזיכוי כ"זיכוי מחמת הספק", כשהפעם רואים גם השפעה מיידית על גובה הפיצויים. הפעם גם עולה שאלה באשר להסתפקות בעילת הפיצוי "נסיבות אחרות המצדיקות זאת", כשנראה כי העילה החזקה של "היעדר יסוד סביר להאשמה" התאימה יותר.

סוגיה שביעית שעולה מהחלטת הפיצויים, היא הפיצוי של 5,000 ₪ בלבד על 176 ימים של מעצר בית (כחצי שנה) כלומר רק 28 ₪ ליום.

כיצד ניתן למנוע מקרים דומים בעתיד?

1. כבאירועים קודמים, פעם נוספת הומחשה הסכנה של הרשעה על סמך ראיה מרכזית יחידה, הפעם עדות זיהוי על ידי שוטר. מכיוון שבכל הראיות יש אפשרות ממשית של טעות (false positive) הוצע לקבוע כלל שלפיו אין להרשיע על סמך ראיה יחידה כלשהי. בעבר, לא כל חברי הצוות הסכימו באשר לכלל זה, אך קיימת הסכמה רחבה בדבר כלל שלפיו אין להרשיע על סמך עדות ראיה לבדה. בהתאם, קיימת הנחיה בתביעה המשטרתית שלא להגיש כתב אישום על בסיס עדותו של עד ראיה בלבד. ההנחיה מסייגת מקרים שבהם מדובר בעדות ראיה של שוטר. המקרה הנוכחי מוכיח עד כמה גם שוטרים מועדים לטעות בזיהוי. הדבר הומחש גם בשני האירועים שנדונו בפגישה הקודמת של הצוות. לפיכך, הוצע להרחיב את הכלל כך שיחול גם על עדות ראיה של שוטר.
2. רבים מחברי הצוות סברו שהתביעה לא הייתה צריכה להגיש כתב אישום כלל, נוכח הסתירות המהותיות בעדויות הכתובות של השוטרים שנכחו באירוע. הוצע שהתביעה תבצע הערכת מצב בכל שלב בהתקדמות התיק (האם יש "סיכוי סביר להרשעה"?). ובמקרים המתאימים תחזור בה מכתב האישום.
3. כמה מחברי הצוות הציעו (כל אחת וכל אחד בנפרד) להקים בתביעה צוות 'איפכא מסתברא', בדומה למקובל במודיעין הצבאי.
4. הוצע לקיים בפרקליטות תחקור מעמיק של כל זיכוי ולהפיק לקחים. הדבר חשוב גם לצורך פיתוח תרבות של בטיחות. בעבר הובע חשש מהטלת אחריות על בעלי תפקידים. במקרים המתאימים, יש להעניק חסינות למי שמדווח על ליקויים, כמקובל בתחומים אחרים כגון תעופה. נציגת התביעה המשטרתית דיווחה כי בתביעה המשטרתית מקובל לתחקר זיכויים. חברה בצוות דיווחה שהדבר מקובל גם בתביעה הצבאית.
5. [עוד באשר למחשבה שהתביעה כלל לא הייתה צריכה להגיש כתב אישום:] הוצע כי הגשת כתב אישום מיותר כזה, נובעת משיטת עסקות הטיעון. כידוע, ישנן שיטות משפט שבהן הזכות למשפט איננה ניתנת למיקוח. מחקרים מלמדים שעסקות טיעון מחמירות את כתבי האישום ומורידות את רף ההרשעה, כיוון שהתובע לוקח בחשבון את הסיכויים שהנאשם יסכים לעסקת טיעון. סעיף 154 לחוק סדר הדין הפלילי מקבל אומנם הודאה בעובדה, אך לא כהודאה באשמה ואילו בפועל השופטים מרשיעים. הוצע לנהל הליך מהיר, שבו יהיה על השופט לוודא שיש ראיות לאשמה מלבד ההודאה, בדומה לשיטות משפט באירופה.
6. רבים מחברי הצוות הביעו דעתם כי הזיכוי צריך היה להיות "זיכוי מלא" ולא רק "זיכוי מחמת הספק", שהרי היו סתירות מהותיות בעדויות השוטרים המזהים. הוצע לבטל כליל את ההבחנה בין שני סוגי הזיכויים.

7. טענתו המקדמית של הנאשם "אין להשיב לאשמה" נדחתה על ידי השופט, שבסופו של דבר זיכה אותו. כמה מחברי הצוות הציעו לשנות את המבחן "אין יסוד להאשמה", שכמעט בלתי אפשרי לעמוד בו (עד היום התקבלה הטענה רק במקרים בודדים).

8. באשר לפיצויים בגין המעצר – כמה מחברי הצוות הציעו לשנות את הדין הישראלי כך שבמקום המבחנים הקשיחים הקיימים, בכל מקרה של זיכוי ישולם פיצוי לנאשם (בדומה לחוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים).

[תום סיכום הדיון].

סיכום הדיון באירוע החמישי - ביום פגיעה גופנית ועדות שקר של מתלוננת.

מועד הדיון – 19.1.25.

השתתפו בדיון: בועז סנג'רו, חגית תורג'מן, יוסף זהר, אשר קולה, שרון רינגר, רימונה שלג, יניב ואקי, דן אלדד, אלי סבן, חן קוגל, רנדה סוסאן.

מה קרה?

לפי כתב האישום, הנאשם ביצע כלפי אשתו המתלוננת שורה ארוכה של תקיפות, כליאת שווא ופציעה. התביעה התבססה בעיקר על עדות המתלוננת, שנתמכה לכאורה בתיעוד של סימני מכות וכוויות.

בניגוד לכתב האישום, התברר על בסיס עדויות מומחים לרפואה משפטית שסימני הפגיעות הגופניות אינם מתאימים למועד שבו נטען שבוצעה התקיפה, ונראה כי הסימנים שצולמו על פני גופה של המתלוננת נוצרו באמצעות איפור.

הנאשם היה עצור זמן ממושך עד לפסק הדין המזכה, ושמו הטוב ופרנסתו נפגעו.

מדוע הדבר קרה?

פסק הדין של השופטת מאפשר לשופטי הערעור ולכולנו לעמוד מקרוב אחר השיקולים שהביאו אותה לזכות את הנאשם זיכוי מלא, ללא הגיבנת המקובלת "מחמת הספק". השופטת מסבירה שבתום פרשת התביעה, נטתה להרשיע (האמינה למתלוננת, לחברתה ולעדי תביעה נוספים. במאמר מוסגר: זוהי המחשה נוספת של העובדה שלשופטים אין כלים טובים לזיהוי עדויות שקר) ומפרטת אלו עדויות ומסמכים שנשמעו והוגשו בפרשת ההגנה גרמו לה לשנות את דעתה מקצה לקצה. הכנות יוצאת הדופן שבה נכתב פסק הדין, מגיעה לשיאה כשהיא כותבת שבהשפעת התיעוד הרפואי שהגישה התביעה, היה הנאשם בנחיתות במהלך עדותו והשופטת לא נטתה להאמין לו.

[במאמר מוסגר, ישנו ויכוח תאורטי למי יש יתרון: למי שמספר את גרסתו ראשון או לזה שמספר את גרסתו אחרון. במשפט הפלילי מקובל שהתביעה ראשונה וההגנה שנייה ואחרונה. יש לזה יתרון בכך שהנאשם לא אמור להוכיח את חפותו, אבל יש גם חיסרון בכך שבני אדם נוטים להתקבע על הסיפור הראשון ששמעו, במיוחד כשהוא מסופר על ידי התביעה והמשטרה – שנוטים להאמין להן יותר מאשר לנאשם, בין היתר משום שיודעים שרוב הנאשמים אכן אשמים].

סוגיה שנייה היא אופן החקירה וההחלטה להגיש כתב אישום. קארל פופר, הפילוסוף של המדע, כתב שלכל תאוריה – גם אם איננה מדעית – אפשר למצוא אישושים, אם מחפשים רק אותם. כדי לבחון אם התאוריה טובה, יש לנסות להפריך אותה. נראה שחקירת המשטרה וההחלטה להעמיד לדין ללא השלמות חקירה, לקו בליקוי היסודי של השתעבדות לקונספציה של אשמת החשוד והסתפקות בראיות מפלילות, מבלי להתאמץ לאתר ראיות מזכות. למשל, ההימנעות מלערוך למתלוננת "בדיקת חיים" על פני גופה וההסתפקות בצילום שלה. את הבדיקות שיזמה הסנגורית במלאכת הגנה מצוינת, הייתה צריכה לערוך המשטרה בשלב מוקדם הרבה יותר.

סוגיה שלישית היא הימנעות התביעה מלהגיש לבית המשפט חוות דעת שקיבלה ממומחה מטעמה, משום שתוצאותיה לא התאימו לקו של התביעה.

סוגיה רביעית היא האפשרות שחוקרת משטרה התחזתה לעובדת סוציאלית כאשר חקרה עדה. הדבר פסול, אך לא זכה לדיון בפסק הדין.

סוגיה חמישית היא עדויות המומחים לרפואה משפטית, ובאשר אליה מובאות בהמשך כמה המלצות. ההגנה הציגה עדויות מומחים שלפיהן מדובר בפגיעה עצמית. התביעה הזמינה חוות דעת מטעמה, אך העד הסכים עם מומחי ההגנה והתביעה לא חזרה בה מכתב האישום ונמנעה מהגשת חוות הדעת מטעמה.

סוגיה שישית היא ההלכה בדבר האפשרות של שופטים לבצע "פלגין דיבורא" ולהסתמך על חלק מדבריו של עד, שנקבע שחלק אחר של דבריו הוא שקר, ומולה ההלכה ההפוכה "עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה". קיומן של שתי ההלכות מאפשר לשופטים לעשות, למעשה, ככל העולה על רוחם. הדבר איננו בטיחותי, במיוחד לאור המחקרים המלמדים שלשופטים אין כלים טובים להבחנה בין עדות אמת לבין עדות שקר.

סוגיה שביעית, שבה עסקנו גם בפגישה הקודמת, היא ההבחנה בין "זיכוי מחמת הספק" לבין "זיכוי מלא" והאפשרות שהועלתה בדיון הקודם, שבעצם יש לבטל את ההבחנה הזו.

סוגיה שמינית היא עילות הפיצויים – "היעדר יסוד סביר להאשמה" מול "נסיבות אחרות המצדיקות זאת", וסכום הפיצויים. הסכום שקובע החוק, לפי השכר הממוצע במשק, מפצה רק על אובדן הכנסה וגם זאת ביד קפוצה בלבד. לא ראוי שאין פיצויים על כך שאדם סבל מאוד במעצר (הניתוק מהמשפחה ומהחברים, אובדן הביטחון האישי, התנאים הפיזיים הקשים, ועוד), וכן דבק בו קלון חרף הזיכוי.

כיצד ניתן למנוע מקרים דומים בעתיד?

1. בעמ' 53 כותבת השופטת משפט, שרצוי שיילמד בהשתלמויות לשופטים:
"מלאכתי איננה למצוא כיצד ניתן להרשיע הנאשם חרף הספקות שחרצו סדקים עמוקים בתמונת הפשעים המיוחסת לו, אלא לברור הבר מן התבן, ולבדוק האם, לאחר שנחרצו סדקים אלו, ניתן עוד להרשיע הנאשם במיוחס לו מעבר לספק סביר. השאלה הינה האם הוכחה אשמתו של הנאשם מעבר לספק הסביר ולא האם הוכחה אי אשמתו מעבר לכל ספק סביר."
לכאורה, הדברים מובנים מאליהם. אבל בהרבה מאוד פסקי דין, שופטים משקיעים אנרגיה רבה ואפילו דמיון כדי לתרץ את הסתירות, להסיר את הספקות כביכול, ולהרשיע. כשיש ספק סביר באשר לאשמת הנאשם, שהתביעה בעזרת המשטרה לא הצליחה להסיר, תפקיד השופט אינו לתרץ את הספק, אלא לזכות.
2. צריך ללמד מקרים כאלה בהכשרה ובהשתלמויות של חוקרי משטרה ושל תובעים.
3. הוצע לחייב את התביעה להגיש כל ראיה רלוונטית שנאספה ולאפשר לבית המשפט להחליט על סמך המידע המלא (בהתייחס לחוות דעת מומחה מטעם התביעה, שלא התאימה לקו של התביעה ולפיכך לא הוגשה כראיה על ידי התביעה).
4. הוצע כי במקרה של עדות שקר ברורה של מתלונן, שמטרתה להפליל נאשם בעבירה שלא ביצע, יש להגיש כתב אישום כנגד המתלונן ולא להימנע מפרסום שמו.
5. הובהר במהלך הדיון כי גם מבלי להיות רופא משפטי, החוקרים אמורים היו לזהות שמדובר בפגיעות עצמיות מבוטאות. נראה ששוב נשלטו החוקרים על ידי הקונספציה המוטעית של אשמת החשוד ("ראיית מנהרה"). קונספציה זו גם גרמה לכך שלא בוצעו פעולות חקירה בעלות פוטנציאל להניב ראיות מזכות. יש להשתדל, ככל האפשר, להימנע מראיית מנהרה. הוצע למנות חוקרת שתפקידה להציע "איפכא מסתברא".
6. הוצע להקים מכון פרטי לרפואה משפטית, כדי לאפשר גם להגנה נגישות למומחים וכדי לקבל דעה נוספת על אותו המקרה.
7. הובעה הדעה כי לאחר שהתביעה ניסתה להצטייד בעדות הזמה אך קיבלה חוות-דעת-מומחה מטעמה, שלפיה חוות הדעת של מומחה ההגנה נכונה ומדובר בפגיעה עצמית, התביעה צריכה הייתה לחזור בה מכתב האישום.
8. הובעה הדעה שבתיקי אלימות במשפחה, כמו גם בתיקי עבירות מין, האווירה הציבורית היא כזו שהמשטרה והתביעה חוששות להימנע מהגשת כתב אישום, בצירוף בקשת מעצר עד תום ההליכים, גם כשמתאים להימנע מכך.

9. הוצע להימנע ממעצר עד תום ההליכים כשברור שהנאשם איננו מסוכן לציבור, אלא, לכל היותר, לאדם אחד שממנו ניתן להרחיקו.
10. הוצע להגביל הגשת ערעורים על זיכוי: לבטל אפשרות זו בחוק, או, לפחות, להגבילה לשאלות משפטיות תוך קביעה שלא תהיה לערעור השפעה על היעדר העונש. נדרש, לכל הפחות, שהחלטה על הגשת ערעור על זיכוי לא תוכל להתקבל על ידי אותם תובעים שניהלו את המשפט הראשון.
11. סכום הפיצויים לנאשם שזוכה, נמוך מאוד. הוצע לתקן את החוק בעניין זה. כמו כן, הוצע לתקן את החוק כך שהפיצוי יהיה הכלל ולא החריג (בדומה לחוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים).
12. הוצע לבטל את השימוש במושג "זיכוי מחמת הספק".
- [תום סיכום הדיון].

סיכום הדיון באירוע השישי - פגיעה גופנית עצמית ועדות שקר של מתלוננת.

מועד הדיון – 16.3.25.

השתתפו בדיון: בועז סנג'רו, יוסף זהר, ולריה טרשנקוב, חן קוגל, רימונה שלג, דן אלדד, רנדה סוסאן, בת-אל ארז-לוינסקי, האלה פרחאט.

מה קרה?

לפי כתב האישום, הנאשם והמתלוננת נפרדו והוא עזב את הבית. המתלוננת הזמינה אותו לקחת את חפציו ובאותו ביקור נוצר עימות, שבמהלכו הנאשם תקף את המתלוננת בסכין שנטל מהמטבח. היא הגנה על ראשה בידיה וכך נחתכה בהן. נוסף על האישום בפגיעה בנסיבות מחמירות, הנאשם גם בתקיפה ובפגיעה ברכוש.

בפתח סיכומיה, הודיעה התובעת כי בשל חילוקי דעות בין רופאי המכון לרפואה משפטית בשאלה האם החתכים על ידיה של המתלוננת הם אכן פצעי הגנה או שמא פגיעה עצמית, היא נסוגה מהאישום בעבירה של פגיעה בנסיבות מחמירות, אך עומדת על האישום בעבירות האחרות. ניתנה הכרעת דין חלקית, שבה זוכה הנאשם מהעבירה החמורה.

רק בתום המשפט זוכה הנאשם מיתר העבירות. עד לפסק הדין המזכה, הנאשם היה עצור זמן ממושך תחילה במעצר מאחורי סורג ובריח, לאחר מכן במעצר בית ולבסוף היה נתון בתנאים מגבילים, כשהתקופה הכוללת שבה סבל היא כחמש שנים.

מדוע הדבר קרה?

נוכח גרסת החשוד, שלפיה כלל לא היה עימות בינו לבין המתלוננת והוא הופתע כשלאחר הפגישה ביניהם הגיעו בלילה שוטרים לביתו, העירוהו משנתו ולקחוהו למעצר, התעצמה חובת המשטרה (ובהמשך גם חובת התביעה) לבצע "בדיקת חיים" של הפגיעות בגופה של המתלוננת במכון לרפואה משפטית. זהו מחדל חקירה שפגע קשות בנאשם.

במהלך דיון הצוות, התברר שמלכתחילה היה ברור לפרקליטות שרוב מכריע של רופאי המכון לרפואה משפטית סברו שמדובר בפגיעה עצמית. הדבר התברר בהתייעצות של הפרקליטות עם רופאי המכון, שדבר קיומה הוסתר מההגנה ומבית המשפט.

רק בשלב מאוחר מאוד, התברר להגנה שכבר בשלב מוקדם מאוד ידעה התביעה על מחלוקת בין רופאי המכון לרפואה משפטית. למעשה, כל הרופאים מלבד אחד סברו שמדובר בפגיעה עצמית, בין היתר משום שהחתכים היו אחידים ודומים בסגנון ובצורה, מקבילים, שטחיים או מינוריים,

באותם שני אזורים – על אמות הידיים – הכול בצורה האופיינית מאוד לפגיעות עצמיות, הן על פי הספרות המשפטית הן על פי ניסיון המומחים.

דוח נציבות תלונות הציבור על מייצגי המדינה בערכאות, שבחן את המקרה, מלמד שהתביעה טרחה להסתיר מההגנה את דבר קיומה של התייעצות מוקדמת של התביעה עם רופאי המכון לרפואה משפטית, שכבר בה הוברר כי ככל הנראה מדובר בפגיעה עצמית.

כיצד ניתן למנוע מקרים דומים בעתיד?

א. הסוגיות המרכזיות באירוע הן עדויות המומחים והתייחסותה של מערכת המשפט אליהן.

1. האם נכון היה להגיש כתב אישום, או שבשקידה סבירה צריך היה להבין בשלב המוקדם של חקירת המשטרה שהחתכים מבוימים?

והאם, כשהוברר במהלך המשפט שהחתכים מבוימים, היה די בכך שהתביעה חזרה בה מהאישום בעבירת הפציעה, או שצריכה הייתה לסגת מכל כתב האישום?

כאן אומנם לא התרחשה התאונה החמורה ביותר, שהיא הרשעת שווא, אבל גם מעצר מיותר הוא תאונה. במיוחד מעצר ממושך עד תום ההליכים.

לפי תורת הבטיחות המתקדמת, לתאונה אין גורם אחד אלא גורמים רבים, הכוללים כאלה שצריכים היו למנוע אותה ולא מנעו.

כך שאין להסתפק בעדות השקר של הקורבן ובחתכים המבוימים, אלא יש לברר למה לא כל המומחים ידעו לזהות אותם – ייתכן כי חלק מהם היו שבויים בקונספציה המוטעית של אשמת החשוד. זאת ועוד, אין להסתפק במומחים שטעו כגורמים לתאונה, אלא יש לברר מדוע החוקרים לא זיהו שמדובר בעלילה ולמה התביעה לא זיהתה שמדובר בעלילה. ולבסוף, מדוע כשמומחים הבהירו לתביעה שמדובר בעלילה – היא לא נסוגה מכתב האישום כולו?

לפי דוח ביקורת 5/15 של נציבות תלונות הציבור על מייצגי המדינה בערכאות (מאי 2017), התביעה הסתירה חומר חקירה – תיעוד הפגישה במכון לרפואה משפטית, שבה עלתה באופן בולט האפשרות של פגיעה עצמית של המתלוננת. דוח הביקורת מפרט מקרים נוספים, שבהם הפרקליטות לא העבירה לסנגוריה חומר חקירה הקשור בעבודת המכון לרפואה משפטית. מלבד המקרה שלפנינו, הדוח מלמד, למעשה, על שיטת עבודה לקויה בפרקליטות ועל תרבות ארגונית שלילית. אין מדובר במקרה יוצא דופן, אלא בשיטה קלוקלת של הסתרת חומר חקירה מהסנגוריה, בטענה המופרכת שלא מדובר בחומר חקירה שחייבים לגלותו. הדבר עלול להיות חלק מתפיסת תפקיד כללית ומוטעית, שלפיה המטרה היא ההרשעה ולא בירור עד תום של האמת.

2. יש לקבוע אילו צי בטיחות שצריך להטיל על המערכת כדי למנוע מקרים של הסתרת חומר – גם אם הם לובשים צורות שונות וכלל לא קשורים לרפואה משפטית. למשל, מינוי פרקליט שתפקידו יהיה לוודא שכל חומר החקירה מועבר להגנה.
3. במהלך דיון הצוות, התברר שמכיוון שלעתים קרובות חשודים טוענים שהמתלוננים פגעו בעצמם, ומכיוון שיש עומס עבודה על רופאי המכון, הגורם לכך שתשובותיו מתעכבות, התביעה נמנעת מהבאת המתלוננים לבדיקה במכון.
- בראייה בטיחותית כלל-מערכתית: מערכת המשפט מסתמכת, באופן שיטתי, על קביעת השופטים מי העיד אמת ומי העיד שקר. זאת חרף המחקרים הרבים המראים שאין לשופטים כלים טובים לעשות זאת. המערכת מוותרת, באופן שיטתי, על ראיות מדעיות טובות שניתן להשיג בהשקעה סבירה של זמן וכסף, ומתבססת על ראיות שאינן מדויקות כלל, כמו "עדויות אמת" מול "עדויות שקר".
4. המלצת בטיחות: להגדיל את משאבי המכון לרפואה משפטית, כך שיוכשרו רופאים רבים יותר שיעבדו במכון וניתן יהיה לבצע את כל הבדיקות הנחוצות בחקירה.
5. המלצת בטיחות: לקבוע כלל, שלפיו חייבים למצות כל פוטנציאל ראייתי משמעותי. חייבים לבצע בדיקות שיש להן פוטנציאל משמעותי לקרב אותנו לאמת העובדתית, גם אם צריך יהיה להתמין לתוצאות הבדיקות.
6. המלצת בטיחות: החוקרים והתובעים ישלחו למכון תמונות של הפגיעות הגופניות כדי לקבל חוות דעת ראשונית.
7. במאמר מוסגר: הועלה החשש הקיים בתביעה, שלפיו עד שתבוצע הבדיקה במכון, החשוד ישוחרר ממעצרו על ידי בית המשפט. מנגד, הובעה הדעה שממילא משתמשים בישראל יותר מדי בסמכות המעצר ושעדיף שיעצרו כחות אנשים. הובע רצון לדון בבעיה של המעצר עד תום ההליכים והוסכם לעשות זאת בעתיד, אך בצמוד לאירוע מסוים שיעלה את הבעיה באופן מוחשי ולא באופן תאורטי.
8. המלצת בטיחות: ללמד מקרים כאלה בהכשרות לחוקרים, לתובעים, לסנגורים ולשופטים.
9. המלצת בטיחות: להעביר לחוקרים, לתובעים, לסנגורים ולשופטים הרצאה של מומחה לרפואה משפטית באשר למקרים שצריכים להדליק נורה אדומה, לרבות פגיעה עצמית ולרבות גיל החבלות, הכוויות והפגיעות הגופניות האחרות.

ב. **סוגיה מרכזית שנייה** (לאחר עדויות המומחים והתייחסות מערכת המשפט אליהן), שמעורר המקרה הנוכחי, היא **התמקדות החוקרים בחיפוש ראיות מפלילות והזנחת החיפוש אחר ראיות מזכות**.

לכן לא בדקו טביעת אצבעות על הסכין, בנימוק שהחשוד הוא בן בית וטביעת אצבע ממילא לא תהיה ראיה מפלילה. אבל אם היו בודקים ולא מוצאים את טביעת האצבע שלו על הסכין – הרי שזו ראיה מזכה! גם השופטת טעתה בעניין הזה, כשקיבלה את הסבר התביעה להימנעות מבדיקה. **המלצת בטיחות** – יש לשוב ולשנן באוזני החוקרים, בהכשרות ובהשתלמויות תקופתיות, עד כמה חשוב לחפש גם ראיות מזכות.

המטרה היא הרי לא הפללת החשוד אלא גילוי האמת, ולנאשם אין משטרה משלו. בארצות הברית מקובל שגם הסנגור יוזם חקירה באמצעות חוקר פרטי. בישראל, סנגור שמנסה לחקור צפוי להיות מואשם בשיבוש החקירה או בהטרדת עד וכדומה. לכן יש חובה מוגברת על המשטרה לחפש גם ראיות מזכות.

ג. **סוגיה שלישית** שמעורר המקרה הנוכחי, היא **המעמד שמייחסים שופטים לשקרי נאשם והשפעתם על הכרעת הדין**.

כאן אומנם השקרים שיוחסו לנאשם לא הוליכו להרשעה – כי השופטת הסבירה שאין ראיה-ראשית-אמינה שהשקרים יכולים לסייע לה, אבל המצב בדרך כלל הוא כזה ששופטים רואים בשקרים סיוע משמעותי מסיבה שאיננה ברורה. ראשית, פעמים רבות מה שנחזה כשקר הוא טעות, זיכרון לקוי או בלבול. שנית, אדם בסכנת הרשעה צפוי לשקר גם אם הוא חף מפשע, כדי להרחיק מעצמו את הסכנה המוחשית של הרשעת שווא, שכן כמעט כל הנאשמים מורשעים.

יש בפסיקה נוסחאות מיותרות ומטעות, כמו "דבר מה נוסף" וכמו שקרי נאשם, שנחשבים אפילו לסיוע; נוסחאות שהן גם ריטואל מיותר – היות שתמיד מוצאים "דבר מה נוסף" (אפילו בדבר שמלכתחילה עורר את החשד), וכמעט תמיד מוצאים שקרי נאשם – וגם מטעות את השופטים ומטות את ההכרעה. כשמדובר בהודאה, שקרי נאשם גם לא עונים על ההגדרה הנכונה של "סיוע", משום שהם באים מהנאשם ואינם ראיה חיצונית, אובייקטיבית ועצמאית. יש לזכור תמיד שלפי המחקרים, אין לשופטים כלים טובים להבחין בין אמת לשקר: גם במקרה הנוכחי השופטת כותבת שעדות המתלוננת נשמעה לה אמינה, עד שהתברר לה שהפגיעות מבוזות.

ד. **סוגיה רביעית** שמעורר המקרה הנוכחי, היא **איכות החקירה**. כמה מחברי הצוות הביעו הערכותיהם שחקירת המשטרה לא הייתה טובה, לרבות משום שלא זיהו שהחתכים הם פגיעה עצמית; שלא ביקשו מרופא של המכון לבחון את החתכים עוד לפני הגשת כתב האישום (ההתייעצות במכון נעשתה רק לאחר שהסנגור טען שמדובר בפגיעה עצמית); שלא חיפשו ראיות מזכות, כגון היעדר טביעת אצבעות של הנאשם על הסכין; שלא חקרו כראוי את המתלוננת; ועוד.

המלצת בטיחות: לשנן באוזני חוקרי המשטרה, בהכשרתם ובהשתלמויות תקופתיות, את חשיבות החקירה היסודית והממצה לא רק בחיפוש ראיות מפלילות, אלא גם בחיפוש ראיות בעלות פוטנציאל של זיכוי.

המלצת בטיחות: להכין עבור חוקרי המשטרה "מתכונים" של חקירות גנריות באשר לכל אחת מהעבירות הנפוצות בחקירותיהם, כגון אלימות במשפחה וכגון עבירת ההתפרצות, אשר יציעו את השאלות המרכזיות שרצוי לשאול בתיקים מסוג זה, תוך הדגשה שאין להסתפק בהן, אלא יש להכין שאלות נוספות שמותאמות למקרה המסוים.

במאמר מוסגר: בדיון הורגש מאוד חסרוננו של קצין החקירות שבצוות, ובקרב ייעשה מאמץ לגייס קצין חקירות נוסף.

ה. **סוגיה נוספת**, שחוזרת כמעט בכל זיכוי, היא **הגיבנת המיותרת "זיכוי מחמת הספק"**.

בדיונים קודמים הוצע להפסיק את השימוש בביטוי "מחמת הספק".

גם שופטים שלא מוותרים על האפשרות הזו, צריכים להבין שאם לא מאמינים לעדות המתלוננת, וזוהי הראיה היחידה מטעם התביעה שמתייחסת לאירוע עצמו, הזיכוי אינו רק "מחמת הספק".

ו. **סוגיה אחרונה**, שגם היא חוזרת במקרים של זיכוי, היא **סוגיית הפיצויים**. הפעם לפנינו המחשה מצוינת, לאופן שבו מעצר מאחורי סורגים ואחריו מעצר בית שבעקבותיו תנאים מגבילים למשך כחמש שנים - משבשים את מהלך חייו של אדם. ושוב, סכום הפיצויים קמצני מאוד, בבחינת לעג לרש.

יש לשנות את החקיקה באשר לפיצויים – גם בהגדלת הסכומים וגם מבחינת עצם הזכאות: במקום לחשוש מהרתעת התביעה, על הפיצויים להיות הכלל ולא החריג, בדומה לחוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים.

[תום סיכום הדיון].

סיכום הדיון באירוע השביעי - הפרוצדורה של זיהוי על ידי עדי ראייה.

מועד הדיון – 11.5.25.

השתתפו בדיון: בועז סנג'רו, חגית תורג'מן, יוסף זהר, ולריה טרשנקוב, אשר קולה, שרון רינגר, רימונה שלג, אלי סבן, בת-אל ארז-לוינסקי, האלה פרחאת, עוזי הדר.

א. הסוגיה המרכזית באירוע - הפרוצדורה של זיהוי על ידי עדי ראייה.

מה קרה?

הקורבן זיהה את החשוד (שהפך לנאשם) במסדר-זיהוי-תמונות, כלומר בחר בתמונה שלו ואמר שהוא מזהה אותו כמי שדקר אותו. חברו של הקורבן, שהיה עד לאירוע, זיהה את הנאשם כדוקר בפרוצדורה לקויה, שבה הוצגה בפניו תמונה אחת ויחידה – של הנאשם לבדו.

בית המשפט פסק שאין לקבוע שלא היה זה הנאשם שדקר את המתלונן. בה בעת לא ניתן לקבוע במידת הוודאות הדרושה כי אכן היה זה הנאשם, ולפיכך החליט לזכות אותו, יותר משנתיים לאחר המקרה.

מדוע הדבר קרה?

המשקל העצום שמייחסים השופטים לראיית הזיהוי על ידי עד ראייה: ההלכה היא שניתן להרשיע על פיה אפילו כעדות יחידה, ובשל כך מוגשים כתבי אישום על סמך עדות ראייה בלבד.

חסר כלל רוחבי שיחול על כל הראיות, שלפיו לא ניתן יהיה להרשיע על סמך ראייה יחידה כלשהי, משום שלכל הראיות יש "חיובי כוזב" (false positive) ובכל הראיות המוכרות נופלות טעויות.

במהלך הדיון עלה כי כלל כזה עשוי לסייע גם לתביעה, כשההלכה מכוונת אותה להגיש כתב אישום והכלל המוצע יוכל לשמש סיבה טובה להימנעות מהגשתו.

באופן מיוחד בתחום עדויות הזיהוי, ידוע לנו ששיעור השגיאה הוא גבוה: מבין הרשעות השווא שנחשפו בפרויקט החפות האמריקני, זהו הגורם המוביל. במחקרים שנעשו לא רק בארה"ב אלא גם בישראל, התברר שבכרבע מהמקרים העד המזהה מצביע בטעות על אחד מהניצבים ולא על החשוד (כמובן שגם חלק מההצבעות על חשודים הן זיהוי מוטעה, כשהחשוד איננו מי שביצע את העבירה).

דבר נוסף שמלמדים המחקרים הפסיכולוגיים שמבוססים על סימולציות, ומלמד הניסיון המעשי שמבוסס למשל על ממצאי פרויקט החפות, הוא שבניגוד לאינטואיציה ולמחשבה המוטעית של רבים, ובכללם שופטים - הביטחון של העד בנכונות הזיהוי שלו כלל לא מבטיח שהזיהוי נכון, אלא הביטחון או היעדרו מלמדים, למשל, על אופיו של העד המזהה. הדבר הודגם גם באירוע הנוכחי, כשהזיהוי נעשה בביטחון רב, אולם אין להסיק מכך על נכונותו.

כיצד ניתן למנוע מקרים דומים בעתיד?

נדרש כלל רוחבי שיחול על כל הראיות, שלפיו לא ניתן יהיה להרשיע על סמך ראיה יחידה כלשהי, משום שלכל הראיות יש "חיובי כוזב" (false positive), ובכל הראיות המוכרות נופלות טעויות.

ב. **סוגיה שנייה** שמעלה האירוע הנוכחי, היא שבשנים האחרונות משטרת ישראל "ברחה" ממסדרי-הזיהוי-החיים אל **מסדרי-זיהוי-תמונות**. באחת השנים האחרונות, שעליה מדווח בספרה של השופטת ד"ר נגה שמואלי-מאיר ראית הזיהוי (2021), מתוך מאות מסדרי זיהוי שקיימה המשטרה, רק שמונה היו עם ניצבים חיים.

הנושא נדון לפני שנים אחדות על ידי **"הוועדה למניעת הרשעות שווא ו[ל]תיקון" ב"דוח ביניים בנושא עדויות ראייה שגויות וזיהוי מוטעה"** (2019). במקום להנחות את המשטרה לשוב למסדר-הזיהוי-החי, הוועדה קיבלה את הסבר המשטרה שלפיו קשה לה לארגן מסדרי-זיהוי-חיים, עד כדי כך שקבעה שככלל מסדרי הזיהוי יהיו מבוססים על תמונות ואפילו לא נקבע שהמשקל שיעניק בית המשפט למסדר-זיהוי-תמונות צריך להיות נמוך יותר. לא כך יוצרים **בטיחות מכני הרשעת חפים מפשע** (לביקורת מפורטת ראו: בועז סנג'רו, בטיחות מכני הרשעת חפים מפשע 213-221 (2023)).

פסיכולוגים שחוקרים את נושא עדויות הראייה בכלל ואת מסדרי הזיהוי בפרט, כתבו במאמריהם שמסדר-זיהוי-חי עם חשוד וניצבים, שגם בו נופלות כאמור לא מעט טעויות, הוא טוב יותר ממסדר-זיהוי-תמונות.

גם חברים בצוות דיווחו על בסיס ניסיונם, כי ישנן טעויות רבות במסדרי הזיהוי.

כיצד ניתן למנוע מקרים דומים בעתיד?

ראשית, יש לשוב אל מסדרי-הזיהוי-החיים. הם צריכים להיות הכלל, מהיותם מדויקים יותר. מסדר-זיהוי-תמונות צריך להיות חריג, שייערך רק כשלא ניתן לקיים מסדר-זיהוי-חי ועל משקלו בבית המשפט להיות מוכחת.

כמו כן, יש לקבוע רגולציה עם פרוטוקול מחייב למסדרי הזיהוי. בהיעדר פרוטוקול כזה, כפי שראינו באירוע הנוכחי, יכול עורך המסדר שנשאל מדוע לא הראה לעד גם תמונה של אחיו של החשוד, שכנראה דומה לו מאוד, להשיב: "עורך הדין מאשר את התמונות"; כלומר, המשטרה (כביכול) כלל לא אחראית לכך (פסקה 27 לפסק הדין).

ג. **סוגיה שלישית** [שכבר פגשנו בעבר, בין היתר באירוע הקודם], היא שאנשי אכיפת החוק לא משקיעים מאמצים בחיפוש ראיות מזכות.

מה קרה?

השופט מפרט מחדלי חקירה רבים, שהמכנה המשותף לחלק גדול מהם הוא שהסתפקו בעדות הזיהוי ולא התאמצו לחפש ראיות נוספות. במיוחד לא ניסו לברר אם הדוקר הוא למעשה אחיו של החשוד הדומה לו מאוד, ככל הנראה, ולא הציגו את תמונת האח-הדומה לשני העדים המזהים, לא בפני המתלונן ולא בפני חברו. נוסף על כך, לא התאמצו לברר את טענת האליבי (שהייתה מבוססת על עדות אשתו, שלפיה היה עסוק בהכנת תבשילים בבית בזמן האירוע שהתרחש ברחוב); לא ביצעו אפילו איכון לטלפון של הנאשם ולא "מחקר תקשורת"; לא התייחסו ברצינות לטענת הנאשם שכלל אינו נוהג ומעולם לא היה לו רישיון נהיגה (!); ומחדלי חקירה נוספים.

מדוע הדבר קרה?

נראה כי שוב, הסיבה המרכזית היא הקונספציה של אשמת החשוד: מניחים שהחשוד אשם ומתרכזים בחיפוש ראיות מפלילות.

כמו כן, המצב המשפטי בישראל המאפשר הרשעה על סמך ראיה מרכזית יחידה, כגון, באירוע הנוכחי - זיהוי על ידי עד ראייה, אינו מעודד את החוקרים להתאמץ ולהשיג ראיות מרכזיות אחרות. נהפוך הוא: ההלכה מנוונת את החקירה.

חברים בצוות הציעו למנות חוקר/ת שתפקידם יהיה להציע "איפכא מסתברא" – כיווני חשיבה נוספים ושונים מזה של אשמת החשוד. בהיעדר חוקר/ת כאלה, הוצע שראש מפלג התשאול ישתדל מאוד למלא בעצמו תפקיד חשוב זה, כשהוא מתדרך את חוקרי היחידה שלו.

כיצד ניתן למנוע מקרים דומים בעתיד?

ראשית, צריך כמובן לדרבן את חוקרי המשטרה לחפש גם ראיות מזכות. שנית, נראה שהדרך היעילה ביותר לעשות זאת היא באמצעות קביעת כלל מרכזי בדיני הראיות, שלפיו לא ניתן יהיה להרשיע על סמך ראיה יחידה. כלל כזה יכריח את החוקרים לחפש ראיות נוספות.

כמה מחברי הצוות הציעו שהמשטרה לעולם לא תסתפק בראיה לא אובייקטיבית מדעית, כגון זיהוי על ידי עד ראייה, אלא תשתדל מאוד למצות סמוך לאירוע את כל האפשרויות להשגת ראיות אובייקטיביות מדעיות, כגון ראיות טכנולוגיות: איכון טלפוני, מצלמות אבטחה, מסלול תנועה שמתועד במכשיר הטלפון וכו'.

ד. סוגיה רביעית היא המזכרים המפלילים הרבים שכותבים שוטרים, שלאחר מכן משמשים את השופטים לביסוס ההרשעות.

ד"ר אסף הרדוף כתב בספרו על עדויות שמועה, שהמשטרה היא למעשה יצרן סדרתי של עדויות שמועה, שמתקבלות בברכה בבית המשפט ומשמשות אותו בהרשעות הרבות. למשל, תוך שימוש בסעיף 10א לפקודת הראיות (אסף הרדוף, לא מה ששמעת – מבט אנליטי ביקורתי בכלל הפוסל עדות שמועה ובחריגיו החקיקתיים בישראל 195 - 203 (2024)).

מה קרה?

באירוע הנוכחי יש מזכר של קצין חקירות על פעולות חקירה שביצע, שנכתב רק כעבור ארבעה ימים (!). ההסבר של קצין החקירות היה שהוא מבצע מדי יום פעולות בעשרות תיקים. אבל דווקא משום כך, הוא צפוי לשכוח פרטים ועלול לבלבל בין תיקים (!).

כיצד ניתן למנוע מקרים דומים בעתיד?

גם אם השוטר עסוק מאוד, כדי שיהיה ערך כלשהו למזכר, הוצע כלל בטיחות שיגביל בזמן את מועד כתיבת המזכר. למשל: בית משפט לא יקבל כראיה מזכר שנכתב בחלוף למעלה מ־12 שעות ממועד ההתרחשות המתוארת במזכר.

ה. סוגיה חמישית היא שימוש יתר בסמכות העיכוב.

אדם בשם רונן עוכב לחקירה חרף העובדה שלא היה שותף לאירוע, רק מפני שהמתלונן דיווח על היכרותו של רונן עם התוקף (פסקה 19 לפסק הדין). במאמר מוסגר, מפסקה 23 עולה שאפילו על חוק המעצרים לא מקפידים: לא הודיעו לחשוד בעת מעצרו במה הוא נחשד.

ו. בהמשך הדיון נדונו גם סוגיות חשובות נוספות, כגון **השפעתו השלילית של המעצר – הן על חירות החשודים הן על חקירת המשטרה**, משום שהיא משתדלת מאוד להשלים את מלוא החקירה בתקופת "מעצר הימים", שעשויה להיות קצרה, כדי למהר ולהגיש כתב אישום ולבקש מעצר עד תום ההליכים.

הוצע לשנות לחלוטין את התפיסה ולעבור לחקירות ללא מעצרים, כך שהמעצר יהיה החרג ולא הכלל.

מכיוון שמתכונת עבודתו של צוות הבטיחות במשפט הפלילי היא כזו שההמלצות לעולם אינן תאורטיות בלבד, אלא באות על רקע אירוע מן המציאות ומתייחסות אליו, הדיון וההמלצות בנושאים נוספים אלה אינם מפורטים בסיכום זה. הם ימתינו בסבלנות עד שיובאו לדיון בפני הצוות מקרים שיעוררו באופן ישיר את הסוגיה ויצדיקו המלצות בטיחות של הצוות, שתהיינה מבוססות על תקריות מן המציאות.

[תום סיכום הדיון].

סיכום הדיון באירוע השמיני - התאבדות עצור בעל נטייה אובדנית במעצר שנועד להשגיח עליו.

מועד הדיון – 6.7.25.

השתתפו בדיון: בועז סנג'רו, חגית תורג'מן, יוסף זהר, ולריה טרשנקוב, חן קוגל, דן אלדד, רימונה שלג, אלי סבן, בת-אל ארז-לוינסקי, רנדה סוסאן, האלה פרחאת, עוזי הדר.

מה קרה?

שני הנאשמים, אשר שימשו כשוטרים בתחנת משטרה מקומית, הואשמו בגרימת מוות ברשלנות (סעיף 304 לחוק העונשין) של עצור שהתאבד בתאו. העצור נעצר בעקבות ניסיון התאבדות. הוא נלקח לבית חולים, שם נבדק וטופל. בתעודת השחרור מבית החולים נקבע על ידי פסיכיאטר, שהוא כשיר לשהות במעצר בתנאי השגחה.

כשהגיע לבית המעצר הוא נקלט על ידי הנאשם-1, ששימש ככלאי במשמרת הלילה. הטענה המרכזית נגדו הייתה שלא נטל מהעצור את שרון מכנסיו שבאמצעותו, ככל הנראה, התאבד בתלייה לאחר שקשר אותו לשלב העליון בסולם המיטה.

הנאשם-2, שהחליף בבוקר את הנאשם-1 בתפקיד הכלאי, הואשם גם הוא בעבירה גרימת מוות ברשלנות משום שלא מילא את חובתו לבקר בתא המעצר בכל 15 דקות ולהתבונן במסך שבו מוקרן צילום תא המעצר.

המפקדים לא הואשמו אפילו בדיון משמעת והאחריות גולגלה אפוא אל שני שוטרים זוטרים, שהועמדו לדין פלילי. בסופו של דבר זוכו שני השוטרים, בין היתר בשל אכיפה בררנית, וכך נוצר מצב שבו אף אחד לא נשא באחריות, אפילו לא באחריות משמעתית.

כפי שנראה בהמשך, הצוות דן בשתי תאונות שונות: האחת – מותו של העצור; והשנייה – אופן החקירה והבחירה את מי מהשוטרים ומהמפקדים להעמיד לדין.

מדוע הדבר קרה?

בתחנה היו שוטרים נוספים, מלבד הכלאי, וביניהם יומנאי ומפקד. כרגיל באירועים של תאונות, וכפי שידוע היטב בתורת הבטיחות המתקדמת, לתאונה יש גורמים רבים. כאן נראה שלכשל גרמו גם שוטרים נוספים, לרבות היומנאי (שדווקא הוא זה שיושב בתחנה מול המסך ולא הכלאי) והמפקדים.

הסוגיה המרכזית באירוע הנוכחי שונה ממתכונת הדיון הרגיל של צוות הבטיחות. בדרך כלל, נדונים כשלים מתחומי הפרוצדורה והראיות שגרמו לסכנה להרשעת חף מפשע. לעומת זאת, בדיונים של צוותי הבטיחות האמריקניים, דנים גם באירועים כגון ירי קטלני של שוטרים באזרחים. בדומה, נדונה הפעם השאלה: **מדוע עצרו אדם שניסה להתאבד, ובכך למעשה סיכנו אותו ואפילו גרמו למותו? מהי בכלל עילת המעצר? כידוע, המעצר מדכא מאוד, ולפיכך מתעוררת השאלה מדוע סיכנו אדם שניסה להתאבד באמצעות מעצר מדכא.**

סוגיה מרכזית שנייה היא התחמקות מאחריות של מפקדים, שמסכנת שוטרים זוטרים באחריות פלילית. נראה שהיו כשלים בכל שרשרת הפיקוד, אך בעוד ששני שוטרים זוטרים הואשמו בגרימת מוות ברשלנות, המפקדים לא הועמדו אפילו לדין משמעתי. נוסף על כך, נראה שלצורך התחמקות מאחריות המפקדים אפילו שיקרו באופן שהיה עלול להפליל את השוטרים הזוטרים [שקר של מפקד שהכחיש את הנחייתו שלא להתקשר אליו בלילה בקשר לעצורים, אלא רק לשלוח מסרון; וטענה שהנחיות שפורסמו רק לאחר האירוע היו קיימות, כביכול, כבר לפני האירוע].

סוגיה שלישית, שמתקשרת לסוגיה הקודמת, היא אכיפה ברינית.

סוגיה רביעית היא הקונספציה של אשמת החשוד או, בלשון האמריקנים, Tunnel Vision ראיית מנהרה: מניחים שהחשוד אשם ורק מחפשים ראיות לאשמתו. זה יכול להיות ההסבר לכך שהניחו שהשרוך ששימש להתאבדות נלקח ממכנסיו של הקורבן, מבלי שיש לכך ראיה, אלא זו רק השערה שלא הוכחה ושהייתה נחוצה למישהו כדי להאשים את אחד הנאשמים בכך שלא לקח מעצור טעון השגחה את השרוך.

סוגיה חמישית הינה מחדלי החקירה, ובמיוחד העובדה שלא נשמר השרוך/החבל/החוט שנמצא בזירת ההתאבדות ושבו, כנראה, השתמש העצור כדי לשים קץ לחייו, בתלייה. לפי העדויות, השרוך/החבל/החוט דווקא נמצא בזירה, כשקצה אחד שלו קשור לסולם המיטה והקצה השני קשור לצווארו של העצור, אך משום מה לא נשמרו ממצאים אלה ולא הוצגו במשפט. והרי ניתן היה לאמת או להפריך באמצעותם את ההשערה שאחד הכלאים שהואשמו בגרימת המוות, אחראי למחדל בכך שלא נטל מהעצור את שרוך מכנסיו (למשל באמצעות השוואת צבע השרוך לצבע המכנסיים).

ייתכן מאוד (וכאן הקשר בין שתי הסוגיות הרביעית והחמישית), שהשרוך שנמצא בזירה לא נשמר בהשפעת הקונספציה של אשמת החשוד: חוקרי מח"ש (המחלקה לחקירות שוטרים) נשבו בהנחה שהכלאי אשם בגרימת המוות בכך שלא נטל מהעצור את שרוך מכנסיו, עד כי לא טרחו לבדוק את השרוך/החבל/החוט שנמצא ואת התאמתו לקונספציה זו.

סוגיה שיטתית ואחרונה היא (כרגיל במקרים שנדונים על ידי הצוות) סיוג הזיכוי כ"זיכוי מחמת הספק", חרף העובדה שנראה שהתאים כאן זיכוי מלא.

כיצד ניתן למנוע מקרים דומים בעתיד?

1. המשטרה לא אמורה לטפל באנשים בעלי בעיות נפשיות, ובמיוחד לא באנשים עם נטיות אובדניות. על אלה להיות מטופלים על ידי מערכת הבריאות, שאמורים להיות לה כלים מקצועיים לטיפול.

במהלך דיון הצוות, נשמעה הערכה שבמציאות מתעוררים מקרים רבים של אנשים עם נטיות אובדניות והמשטרה נאלצת לטפל בהם בהיעדר גוף מטפל אחר. הוצע כי אם המשטרה תימנע מלעצור אנשים כאלה – במיוחד בהיעדר עילת מעצר חוקית – מערכת הבריאות תאלץ לטפל בהם ולא תוכל להניח שהם מטופלים על ידי מערכת אחרת. כך, למשל, בענייננו: אם הפסיכיאטר בבית החולים לא היה נשאל האם האדם שניסה להתאבד כשיר למעצר, אלא צריך היה לקבוע האם ניתן לשחררו לביתו, אולי הוא היה מחליט על אשפוז רפואי שהיה מציל את חייו. המעצר המשטרתי בוודאי איננו טיפול, וכפי שראינו במקרה הטרגי הנוכחי, המעצר עלול אף להרע את המצב ולגרום למותו של אדם.

2. יש לבחון את נוהלי המשטרה להשגחה על אנשים מאותגרים נפשית, ולהתאימם לאמור לעיל.

3. יש להקפיד על מיצוי החקירה ובדיקת כל ממצא מהזירה, גם כאשר החוקרים בטוחים שהם יודעים מה התרחש אף ללא בדיקה מסוימת (במקרה הנוכחי – בדיקת השרוך/החבל/החוט שנמצא בזירה).

4. יש ללמד בהכשרת חוקרים ובהשתלמויות מקצועיות לשוטרים, את הסכנה שבחקירה תחת הקונספציה של אשמת החשוד ("ראיית מנהרה") ולפתח דרכים לשחרור ממנה. [לפירוט ראו סיכומי דיונים קודמים של צוות הבטיחות].

5. יש לעודד במשטרה תרבות של נטילת אחריות על ידי המפקדים ולהסתייג מתת תרבות של גלגול האחריות מהמפקדים אל השוטרים הזוטרים.

6. יש להימנע מלסווג זיכויים כ"זיכוי מחמת הספק". [לפירוט ראו סיכומי דיונים קודמים של הצוות].
[תום סיכום הדיון]

ח. ניתוח שמונת אירועי הבטיחות שנדונו בתקופת הדוח הקודם, הכללה והצעת כללי בטיחות

בפתח הדיון בהמלצות של צוות הבטיחות, נפרט כמה אפיונים של שמונת האירועים שנדונו. מאחר שאת האירועים לדיון הציעו חברות הצוות, שחלקן מופיעות בפני בית המשפט המחוזי (פרקליטות המחוז, הסנגוריות הציבוריות) וחלקן מופיעות בפני בתי משפט השלום, נדונו הן פשעים חמורים, שבסמכות בית המשפט המחוזי (רצח, אונס, שוד) הן עבירות בעלות חומרה מוגבלת, שבסמכות בתי משפט השלום. העבירה המרכזית בכל אחד משמונת האירועים הייתה (בהתאמה): שוד; התפרצות (וכן תקיפה נפרדת); רצח; גנבה או החזקת נכס החשוד כגנוב; שוד; אינוס; תקיפה של בת זוג; תקיפה של בת זוג וכליאת שווא (ומאוחר יותר - בעקבות מפנה בדיון בתיק - תקיפה של בן זוג ועדות שקר). המשותף לכל המקרים הוא הקרבה להרשעת חף מפשע. כולם מהווים, מבחינה בטיחותית, תקריות (incidents; קרבה לתאונות).

ההמלצה המרכזית, החוזרת במספר הגדול ביותר של מקרים, היא להימנע מהרשעה המבוססת על ראיה מרכזית אחת ויחידה. הבעיה חזרה בחמישה משמונת האירועים, מהם שני מקרים של הסתמכות על הודאת הנאשם ושני מקרים של הסתמכות על עדות זיהוי של עד ראיה. משום שאין בנמצא ראיה מושלמת, ולכל הראיות המוכרות יש "חיובי כוזב" (false positive), **מוצע לקבוע דיני הראיות כלל בטיחות אשר ישלול הרשעה המבוססת על ראיה מרכזית אחת ויחידה.**

הכלל המוצע זכה לביסוס מפורט בספרות המשפטית,¹¹ וכאן נסתפק בהמחשה שלו. המחקרים מצביעים על שיעור ניכר של הרשעת חפים מפשע, הנאמד בין 5% לבין 10%,¹² ומלמדים על שיעור גבוה של הודאות שווא¹³ ושל זיהויים מוטעים על ידי עדי ראיה.¹⁴ נניח ששיעורן של עדויות הזיהוי המוטעות הוא רק 10% (זוהי הערכה שמרנית מאוד: מחקרים מראים שבמסדרי זיהוי עדי ראיה מצביעים, בטעות, על אחד הניצבים כעל מי שעבר את העבירה בכרבע מהמקרים).¹⁵

¹¹ Boaz Sangero & Mordechai Halpert, Why a Conviction Should Not Be Based on a Single Piece of Evidence: A Proposal for Reform, 48 JURIMETRICS JOURNAL 43 (2007).

¹² בועז סנג'רו, הרשעת חפים מפשע בישראל ובעולם: גורמים ופתרונות (1994); והאסמכתאות הרבות המובאות שם.

¹³ Boaz Sangero, Safety from False Confessions, 54 CRIMINAL LAW BULLETIN 25, 34-45 (2018).

¹⁴ Boaz Sangero, Applying the STAMP Safety Model to Prevent False Convictions Based on Eyewitness Misidentifications, 83 ALBANY LAW REVIEW 931, 939 - 945 (2020).

¹⁵ שם.

נניח עוד, ששיעור הודאות השווא הוא רק 10% (גם זוהי הערכה שמרנית, בתנאי החקירה המשטרית הלוחצת בשיטת Reid, המקובלת בישראל).¹⁶ נדמיין שכשופטים עלינו להכריע במאה תיקים, שבהם זוהה הנאשם על ידי עד ראייה. נחלק את התיקים האמורים לשתי ערמות: באחת מונחים התיקים המעטים שבהם, מלבד עדות הראייה, אין ראיה משמעותית נוספת כלשהי ובאחרת מונחים התיקים הרבים שבהם, מלבד עדות הראייה, יש ראיות משמעותיות נוספות (כגון התאמת די.אן.איי., התאמת טביעת אצבעות וכו'). נניח שעשר ממאה עדויות הזיהוי הן מוטעות (לפי ההנחה השמרנית של 10% שלעיל). באיזו משתי ערמות התיקים צפויים להתרכז עשרת התיקים שבהם עדויות הראייה המוטעות? סביר להניח שהם יהיו מרוכזים בערמת התיקים שבהם קיימת רק עדות הראייה, שהרי בתיקים שבערמה השנייה יש ראיות משמעותיות נוספות (כגון התאמת די.אן.איי. או התאמת טביעות אצבעות), ועל כן לא סביר שדווקא בהם נפלה טעות. עתה נשוב לערמת התיקים שבה עדות הראייה היא הראיה המרכזית היחידה. שם מרוכזות רוב עדויות הראייה המוטעות, ומאחר שערמה זו קטנה וכוללת תיקים מעטים, הסיכויים להרשעת שווא בתיקים אלה – אם נמשיך להסתפק בראיה מרכזית יחידה – גבוהים מאוד, הרבה יותר מ-10%. ייתכן מאוד שרוב הסיכויים הם שהרשעה כזו, המבוססת על ראיה מרכזית אחת ויחידה בעלת שיעור טעויות גבוה, תהא הרשעת שווא!

את אותו מהלך מחשבתי ניתן, עתה, להפעיל באשר למאה תיקים עם הודאת הנאשם בחקירתו במשטרה. התוצאה והמסקנה תהיינה דומות לאלה שהתקבלו באשר לעדויות הראייה. הסבר נוסף למסקנה זו, הוא שמבחינה הסתברותית יש משמעות עצומה לכך שחרף העובדה שהמשטרה והתביעה השתדלו לאתר ראיות נוספות, לא נמצאה ראיה משמעותית נוספת כלשהי. הסיבה לכך היא, כנראה, שמדובר באדם הלא נכון, שכן עדות הראייה היא מוטעית (או שמדובר בהודאת שווא). הדבר ניתן להוכחה גם בחישוב מתמטי מקובל, בעזרת נוסחת בייס (Bayes Theorem), אשר ממחישה את החשיבות העצומה של הבאה בחשבון לא רק של הראיה המרכזית, אלא גם של הימצאות ראיות נוספות או היעדרן ושל "שער הבסיס".¹⁷

לבסוף, נבחן את הדברים בכיוון ההפוך: לפנינו שמונה אירועי בטיחות, שנבחרו לצורך הדיון בהם כתקריות של קרבה לתאונה של הרשעת חפים מפשע, וזאת על ידי בעלי תפקידים שונים ומגוונים במערכת המשפט הפלילי: חוקרי משטרה, פרקליטות, סנגוריות ותובעות משטריות.

¹⁶ (2018) 25, 34-45 CRIMINAL LAW BULLETIN, Boaz Sangero, Safety from False Confessions.

¹⁷ Sangero & Halpert, לעיל ה"ש 11.

לכאורה, הגורמים לסכנה שונים מאוד בהשוואה בין שמונת המקרים. ואולם, עובדה סטטיסטית אחת מזדקרת לעין, והיא שברוב המקרים (חמישה משמונה, 62.5%) דובר בראיה משמעותית אחת ויחידה. זוהי המחשה נוספת של הסכנה הגדולה שבהרשעה המבוססת על ראיה מרכזית אחת ויחידה ושל הצורך בקביעת כלל בדיני הראיות שימנע זאת. יהיה זה צעד חשוב ביותר ביצירת בטיחות במערכת המשפט הפלילי.

המלצה מרכזית שנייה של חברי צוות הבטיחות, החוזרת גם היא בכמה וכמה משמונת אירועי הבטיחות שנדונו, היא לשפר את התרגום והתיעוד של דברי הנחקרים בחקירותיהם במשטרה. בעיות של אי-דיוק בתרגום או ברישום, שכמעט הוליכו להרשעות של חפים מפשע, אותרו בארבעה משמונת האירועים שנדונו. באופן מפורט יותר, הוצע להיזהר מפני טעויות תרגום ומפני הטיות תרבותיות כשמדובר בעדים שאינם דוברי עברית; להסתייע רק במתורגמנים מעולים; להיעזר גם במתורגמן מטעם הסנגוריה; לתעד בווידיאו את כל חקירות החשודים בעבירות שדין מאסר; לתעד בווידיאו גם חקירות שמבוצעות מחוץ למתקני המשטרה; לא להסתמך על רישום החקירה על ידי החוקר אלא לפנות במישרין להקלטה או לתמליל החקירה המלא, ולחלופין, לכל הפחות לבצע השוואה מדגמית; לבקש מהנחקר לכתוב בעצמו את הודאתו.

המלצה מרכזית שלישית, החוזרת גם היא בארבעה משמונת אירועי הבטיחות שנדונו, היא שהמשטרה תסייע לחשודים ולנאשמים בשחזור אליבי או בהשגת ראיות מזכות אחרות, כגון צילומי מצלמות אבטחה. באחד המקרים התרשם בית המשפט שהמשטרה נמנעה מלחקור בנחישות טענת הגנה, ובמקרים נוספים התרשמו כך גם חברים בצוות. יש לשנן באוזני החוקרים בהכשרתם ובהשתלמויות תקופתיות את חשיבות החתירה לאמת ואת השאיפה להשיג כל ראיה רלוונטית – הן ראיות בעלות פוטנציאל מפליל הן ראיות בעלות פוטנציאל מזכה.

המלצה מרכזית רביעית, החוזרת בשלושה מחמשת האירועים, היא לזנוח את שיטת החקירה האמריקנית Reid שהיא אגרסיבית, מיושנת ומוכוונת האשמה, ולעבור לשיטת החקירה האנגלית PEACE, המתקדמת ומוכוונת איסוף מידע. שיטת Reid מבחינה בין שני שלבים: הראשון הוא שלב קצר של ריאיון (interview), שבו חוקרי המשטרה מגבשים דעה בשאלה אם החשוד עבר את העבירה ללא כל בסיס מדעי, אלא על בסיס התיימרות לזהות סימני שקר בהתנהגות הנחקר; השני הוא שלב חקירת החשוד (interrogation), שתחילתו בהנחה שהחשוד עבר את העבירה. בשלב השני משתדלים לגרום לחשוד להודות, מטיחים בו שביצע את הפשע, צועקים עליו, לא מאפשרים לו להכחיש, משקרים ואומרים לו שיש נגדו ראיות משמעותיות, מדעיות אפילו, חוקרים אותו שעות ארוכות תוך חילופי חוקרים ותוך צירופי חוקרים ועוד מגוון דרכי חקירה אגרסיביות. לעומת זאת, בשיטת החקירה המתקדמת PEACE מקשיבים בפתיחות לגרסת החשוד במלואה ורק לאחר מכן

מעמיתם אותו עם הראיות שבידי המשטרה ("איך אתה מסביר את הראיה הזו?"), מבלי לשקר לו על אודות ראיות שאינן קיימות. המחקרים, המציאות וההיגיון מלמדים ששיטת Reid צפויה להניב הודאות רבות, שחלק ניכר מהן הודאות שווא. אין זה פלא אפוא שעוד ועוד מדינות עוברות לשיטת החקירה המתקדמת PEACE, והגיעה העת שגם ישראל תהא אחת מהן.¹⁸

שתי המלצות בטיחות חזרו בשני אירועים נפרדים. הראשונה היא להיות מודעים לסכנה שבקונספציה שלפיה החשוד אשם ונותר רק לאתר ראיות לכך, ולהשתדל להשתחרר מתפיסה מוטעית זו; והשנייה היא להיות מודעים לקושי הרב, הגובל בחוסר אפשרות, לקבוע מי אמר אמת ומי שיקר ולחפש ראיות אחרות כדי שההכרעה לא תתבסס על קביעה בעייתית כזו, המועדת לטעויות רבות.

לבסוף, כמה המלצות מופיעות לצד אחד מהאירועים: להיזהר מצירוף של ראיות פגומות, שבו מקלים ראש בפגם שקיים בכל אחת מהראיות, משום שיש גם ראיה אחרת; להיזהר מיצירת ראיה מוטעית שעלולה להספיק להרשעת שווא, כגון עריכת מסדר זיהוי כשאינן כנגד החשוד ראיה משמעותית; להיזהר ממעצר עד תום ההליכים, שמשכו עולה על המאסר הצפוי לנאשם אף אם יורשע; לפרסם בקרב חוקרי משטרה, תובעים, סנגורים ושופטים אירועי בטיחות כדי שיוכלו ללמוד מהם;¹⁹ להימנע מלמסור למומחים המתבקשים לבצע בדיקה מדעית, מידע מתיק החקירה שעלול לגרום להם להטיה קוגניטיבית (הוצע לאפשר מידע כזה, תוך תיעוד, רק לאחר שניתנה חוות הדעת הראשונית); לא לוותר על סיכומים בכתב, משום שהם ברורים הרבה יותר בהשוואה לתמליל הפרוטוקול המתעד סיכומים בעל פה; לייחס חשיבות גדולה לכך שהמודה לא ידע פרט מוכמן; לזנוח את הנוהג בתיקי אלימות במשפחה של הפעלת לחץ על האיש להעיד כנגד בעלה; לחדול מפרקטיקות חקירה בעייתיות, כגון ה"תשאול הנעלם" במסדרון, שאיננו מתועד; לחדול גם מכתיבת "זיכרון דברים" באיחור וקבלתו כראיה על ידי בית המשפט; להימנע מקטיעת חקירה נגדית ופיצולה בין שתי ישיבות של בית המשפט.

לסיכום, לנוחות הקוראות והקוראים, מובאת להלן טבלה שמסכמת את ההמלצות המרכזיות שבדוח הקודם, עם הפניות לאירועים שעל הדיונים בהם הן מבוססות.

¹⁸ להשוואה מפורטת בין שתי שיטות החקירה ראו בועז סנג'ור, "ביקורת החקירה המשטרית", מעשי משפט יב 217, 231–233, 236–237 (2021).

¹⁹ הדוח הנוכחי נועד, בין היתר, להיענות להמלצת בטיחות זו, המקובלת מאוד בתחום הבטיחות המתקדמת בתחומים אחרים של חיינו, כגון תעופה, תחבורה, הנדסה, עבודה ורפואה.

סיכום המלצות הבטיחות המרכזיות של צוות הבטיחות במשפט הפלילי שבדוח הקודם

המלצת צוות הבטיחות	מספר האירועים שבהם חזרה המלצה זו	מספרי האירועים (בדוח הקודם) והעבירות	אפיון נוסף של האירועים
הימנעות מהרשעה המבוססת על ראיה מרכזית יחידה	חמישה אירועים	1 - שוד 2 - התפרצות וכן תקיפה 4 - גנבה או החזקת נכס החשוד כגנוב 5 - שוד 6 - אינוס	שני מקרים של הודאה (4 ו-5); ושני מקרים של עדות ראייה (1 ו-2).
שיפור תרגום ותיעוד של דברי הנחקרים בחקירותיהם במשטרה	ארבעה אירועים	3 - רצח 4 - גנבה או החזקת נכס החשוד כגנוב 5 - שוד 6 - אינוס	
המשטרה תסייע לחשודים ולנאשמים בשחזור אליבי או בהשגת ראיות מזכות אחרות	ארבעה אירועים	5 - שוד 6 - אינוס 7 - תקיפת בת זוג 8 - תקיפת בת זוג וכליאת שווא	
זניחת שיטת החקירה Reid ומעבר לשיטת החקירה PEACE	שלושה אירועים	5 - שוד 7 - תקיפת בת זוג 8 - תקיפת בת זוג וכליאת שווא	

להרחבה, מומלץ לקרוא אחד משני המאמרים האקדמיים, המפורטים יותר:

בועז סנג'רו, חגית תורג'מן, יוסף זהר, "צוות בטיחות במשפט הפלילי: התאוריה, הניסיון המעשי ותפקיד המדינה", מחקרי משפט לה (תשפ"ד – 2024);

Boaz Sangero, Hagit Turjeman, Yosef Zohar, "Establishing Criminal Justice Safety Teams: Theoretical Foundations, Practical Implementation, and State Leadership" 3 (GEORGIA CRIMINAL LAW REVIEW (2025).

ט. אחרית דבר – קריאה לכנסת ולמשרד המשפטים להקים מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי

לדוח זה שתי מטרות עיקריות. המטרה קצרת הטווח היא להביא את המלצות צוות הבטיחות במשפט הפלילי לידיעת כל העוסקים במשפט הפלילי, החל מחוקרי המטרה, המומחים, התובעים והסנגורים, דרך השופטים ואנשי האקדמיה ועד למחוקקים – חברי הכנסת ואנשי משרד המשפטים. ההמלצות עשויות לתרום לשיפור מערכת המשפט הפלילי ולצמצם את התופעה של הרשעת חפים מפשע. ההמלצות כשלעצמן כבר בוודאי תורמות לפיתוח שיח של בטיחות במשפט הפלילי, בדומה לשיח הבטיחות הנערך בתחומי התעופה, התחבורה, ההנדסה, העבודה, הרפואה וכל יתר התחומים שבהם קיימות סכנות משמעותיות.

המטרה ארוכת הטווח של הדוח, היא להוכיח היתכנות ולשכנע את המחוקקים – חברי הכנסת ואנשי משרד המשפטים – בצורך להקים מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי (בשונה מהמכון האקדמי נטול הסמכויות והמשאבים). הרשעת חפים מפשע היא העוול הגדול ביותר שמדינה ליברלית גורמת לאזרחיה ולתושביה באופן שיטתי, ויש להתמודד איתה באופן שיטתי ומקצועי. מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי, שיפעל באופן עצמאי ולא יהיה כפוף לגוף כלשהו מגופי מערכת המשפט הפלילי (המטרה, התביעה המשטרית, הפרקליטות, הסנגוריה, בתי המשפט), יפתח מנגנוני בטיחות ויהפוך את מערכת המשפט הפלילי למדויקת יותר, הן בתחום הראיות הן בתחום הפרוצדורה, דבר שיתרום גם ללכידת עבריינים. מכון כזה לא יסתפק בהמלצות, אלא יהיה מוסמך לכפות את הבטיחות, באמצעות אסדרה, כמקובל באשר למערכות בטיחות-קריטיות אחרות, כגון בתחום המזון והתרופות, שם ה-F.D.A. לא רק ממליץ אלא אף כופה כללי בטיחות. הנושא חשוב מכדי שדי יהיה לעסוק בו באופן אקדמי.

להרחבה, מובא כנספח לדוח המאמר הקצר "הקמת מכון לאומי לבטיחות מפני הרשעת חפים מפשע". הגיעה העת.

הקמת מכון לאומי לבטיחות מפני הרשעת חפים מפשע

מאת

בועז סנג'רו*

א. מבוא

חלקו הראשון של המאמר (פרקים ב-ד) עוסק בתחום הבטיחות במשפט הפלילי; חלקו השני (פרק ה) מציג הקמת מכון לאומי לבטיחות מפני הרשעת חפים מפשע; וחלקו השלישי (פרק ו) סוקר בקצרה את הפעילות שכבר קיימת בישראל בתחום זה – "צוות בטיחות במשפט הפלילי".

ב. בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע

הרשעת חפים מפשע היא העוול הגדול ביותר שמדינה ליברלית מסבה באופן שיטתי לאזרחיה ולתושביה. תמיד היו ותמיד תהיינה תאונות. בתחומים מסוימים של חיינו נראה שזוהי מציאות בלתי נמנעת. אך שיעור גבוה של תאונות אינו בלתי נמנע, אלא תוצר של רשלנות; או אפילו אדישות – כאשר מודעים לסכנה אך לא פועלים בנחישות לצמצומה.

* פרופ' מן המניין, חבר סגל במכללות האקדמיות גליל מערבי וספיר, ראש המכון לבטיחות במשפט הפלילי, מייסד האתר "ביקורת מערכת המשפט הפלילי" (<https://sangero.co.il>). ספרו האחרון: **בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע** (נבו, 2023). האזינו לפרופ' בועז סנג'רו בנושא זה גם בפודקאסט "השימוע": [היקף התופעה, בטיחות במשפט הפלילי ומדע זבל](#).

כיום, בעיקר בעקבות ממצאיהם המדהימים של מיזם החפות האמריקני ושל מיזמים דומים ברחבי העולם, לא ניתן עוד לקבור את הראש בחול, שהרי כבר ברור לכל מי שנחשף למחקרים בנושא מן העשורים האחרונים שקיימת תופעה נרחבת של הרשעת חפים מפשע, בכל שיטות המשפט המוכרות לנו.¹ כך, למשל, במיזם החפות המקורי כבר טוהרו (exoneration; זיכוי שלאחר הרשעה חלוטה) כשלוש מאות אסירים חפים מפשע שהורשעו בעבירות החמורות ביותר (אונס או רצח) ונידונו לעונשים החמורים ביותר (מאסר עולם או אפילו מוות);² במרשם הזיכויים שלאחר הרשעה חלוטה הרשמי הלאומי האמריקני מופיעים כבר כארבעת אלפים מקרים;³ וכל העוסקים בנושא מסכימים שמדובר רק בקצה הקרחון המבצבץ מעל למים, כשרובו שקוע ונסתר. האומדנים של המומחים לנושא נעים בין 5% לבין 10% מכלל האסירים, שהם חפים מפשע.⁴

במונחים של הנדסת בטיחות, גם מערכת המשפט הפלילי היא "מערכת בטיחות קריטית",⁵ שבה כשל מערכתי צפוי לגרום נזקים חמורים לפרט ולחברה: החל מהרס חיי המורשע בטעות ובני משפחתו, במיוחד כשהוא נשלח למאסר; דרך בזבוז המשאבים שבניהול חקירה, מעצר, איסוף ראיות, ניהול משפט וכליאה של אדם חף מפשע; ועד לנזק לחברה כתוצאה מכך שהפושע האמיתי נותר חופשי. הרשעת-שווא של חף מפשע היא כשל מערכתי ותאונה כמו התרסקות מטוס קרב – לא רק כדימוי, אלא גם במונחים כלכליים.⁶ יצוין כי אפילו אם שיעור התופעה היה נמוך, עדיין הייתה על המדינה חובה מוסרית ואולי אף חובה משפטית לפעול בנחישות לצמצומה, שהרי המדינה עצמה היא שיוצרת את הסיכון להרשעת חף מפשע, בכך שהיא יוזמת הליכים כנגד אדם מסוים. בנוסף, כשאנו יודעים שראיה או פרוצדורה מסוימת היא בעייתית מבחינה בטיחותית, קמה חובה לשיפור המצב ללא קשר לאומדן הרשעות-השווא. נניח למשל שיש ראיה גרועה, ששיעור הטעויות בה גבוה. כזה הוא המצב, למשל, באשר למסדריהזיהוי. מכיוון שניתן לשפר אותם, קמה חובה לעשות כן, במיוחד כשבתחום זה עלות השיפור אינה גבוהה.

נדרשות כמה הגדרות והבהרות.⁷ במשפט הפלילי הרשעת-שווא היא המקבילה המרכזית לתאונה כמו התרסקות מטוס. יש, כמובן, סוגים נוספים של תאונות במשפט הפלילי, כגון מעצר-שווא, חקירה דורסנית של חשוד, וחיפוש משפיל, שגם הן גורמות נזק משמעותי לחשוד. אך כהכללה הרשעת-שווא היא התאונה החמורה ביותר, שמסבה את הנזקים הגדולים ביותר. ניתן, כמובן, להבחין ולסווג את הרשעות-השווא בהתאם לחומרת הנזק. כך, למשל, ברור כי מאסר קצר חמור מתשלום קנס, ומאסר ארוך חמור ממאסר קצר. אך בכל הרשעות-השווא נגרם נזק

¹ בועז סנג'רו הרשעת חפים מפשע בישראל ובעולם: גורמים ופתרונות 27-42 (רסלינג, 2014).

² ראו האתר הרשמי של ה-Innocence Project בכתובת: <https://innocenceproject.org>.

³ המספר המדויק למועד כתיבת שורות אלה (4.11.24) הוא 3,608 והוא עולה תכופות. ראו האתר הרשמי של ה-National Registry of Exonerations.

⁴ בועז סנג'רו בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע 17-25 (נבו, 2023).

⁵ Mordechai Halpert & Boaz Sangero, *From a Plane Crash to the Conviction of an Innocent Person: Why Forensic Science Evidence Should Be Inadmissible unless It Has Been Developed as a Safety-Critical System*, 32 HAMLINE L. REV. 65, 70 (2009).

⁶ Boaz Sangero & Mordechai Halpert, *A Safety Doctrine for the Criminal Justice System*, MICH. ST. L. REV. 1293, 1304-1305 (2011).

⁷ Boaz Sangero, *Safe Convictions*, 30 CRIMINAL LAW FORUM 375, 376-377 (2019).

משמעותי, שכולל את הקלון שדבק באדם המורשע בטעות ומוכתר כעברייני. לכן ההגדרה המוצעת לתאונה כוללת את כל הרשעות השווא. אשר להגדרה של "הרשעת-שווא", אומנם יש למנוע את כל סוגי ההרשעות המוטעות, לרבות אלה שבבסיסן פגיעה בהליך ההוגן והפרה משמעותית של זכויות האדם, כלומר, בענייננו, זכויות חשודים ונאשמים; אך המאמר מתמקד בהרשעות של חפים מפשע ("actual innocence"; "חפות ממשית"; חפות עובדתית). לבסוף יובהר כי זיכוי מוטעה חרף קיומן של ראיות להוכחת האשמה מעבר לספק סביר אינו בגדר תאונה, אלא כישלון של המערכת במילוי משימתה.

בתחומים שבהם תמיד הייתה מודעות לצורך בבטיחות, כגון חלל, תעופה, תחבורה והנדסה, קיים ניסיון מתמשך להעלאת הבטיחות, בהתבסס על משוב שמאפשר לקבוע אם הושגו המטרות הבטיחותיות וניתן להתקדם ולהציב מטרות בטיחותיות חדשות, גבוהות יותר. אך במשפט הפלילי אין משוב, והוא כפוף ל"עיקרון התאונות הנסתרות",⁸ שמקשה מאוד על קידום הבטיחות. כשקיימת תקלה בחללית או במטוס מבחינים בה – לכל המאוחר בהתרסקות. כשגשר לא נבנה כהלכה ניתן להבחין בקריסתו. כשקיים ליקוי בבלמים של מכונית הוא יתגלה לכל המאוחר בתאונה. אך כשמורשע אדם חף-מפשע, רוב הסיכויים הם שלא נדע זאת לעולם. הערעור יידחה, משפט חוזר קרוב לוודאי שכלל לא ייערך, וזעקות האסיר לחפותו לא תזכינה לאמון. ההנחה של מערכת המשפט היא שאם אדם הורשע משמע שהוא אשם, ואין מכשיר אמין לבדיקת נכונות ההרשעות. אילו היה מכשיר כזה – היו משתמשים בו כבר במשפט הראשון. מכיוון שרוב מוחלט של התאונות הן נסתרות ואין לנו משוב על המערכת, הדרך לשיפור המערכת היא לימוד שיטות של בטיחות מתקדמת מתחומים שבהם הבטיחות היא מפותחת.

ג. בטיחות מתקדמת – על קצה המזלג

הבטיחות המתקדמת החלה להתפתח לאחר מלחמת העולם השנייה, בתחום התעופה הצבאית. עד אז גישת הבטיחות הייתה "טוס-תקן-טוס" (Fly-Fix-Fly): הטיסו מטוסים מדגם מסוים עד שהתרחשה התרסקות. בשלב זה קרקעו את כל המטוסים מאותו סוג, חקרו מהו מקור התקלה, תיקנו את הליקוי בכל המטוסים, והמשיכו להטיסם – עד לתקלה הבאה, שבעקבותיה חזרו על כל השלבים הללו. שיטת בטיחות זו התבססה על לימוד מניסיון העבר כדי לתקן ליקויים ולמנוע תאונות נוספות מאותו סוג. אך לא הייתה בה הגנה מפני גורמי סיכון לא ידועים שצפויים היו להתגלות בעתיד. כשטכנולוגיית המטוסים התקדמה והם הפכו יקרים מאוד, מקבלי ההחלטות כבר לא היו מוכנים להסתפק בשיטת בטיחות שבה מחיר הלימוד של כל תקלה היה התרסקות – המחיר היה גבוה מדי. על רקע זה נולדה שיטת הבטיחות המתקדמת. משקיעים בה מחשבה רבה וממון וההצדקה לכך היא לא רק מוסרית (חיי הטייס) אלא גם כלכלית. כך, למשל, כשפיתחו לפני למעלה מחצי מאה את מטוס ה-F14 של הצי האמריקני, השקיעו בתוכנית הבטיחות סכום נכבד של חמישה מיליוני דולרים. ההשקעה הייתה מאוד כדאית משום שמחיר מטוס אחד היה אז חמישה עשר מיליון דולרים ודי בכך שהתוכנית מנעה התרסקות אחת ויחידה כדי להפכה לכדאית מאוד.

⁸ Sanger & Halpert, לעיל ה"ש 6, בעמ' 1314-1316.

בשיטות הבטיחות המתקדמות, המטרה המרכזית היא מניעת תאונות לפני התרחשותן, כך שכבר השימוש הראשון יהיה בטוח ("First Time Safe"). שיטת "טוס-תקן-טוס" פינתה את מקומה לשיטת "זהה-נתח-שלוט" ("Identify-Analyze-Control"); זיהוי שיטתי של גורמי סיכון עתידיים (Hazards); ניתוח הסתברות התממשותם; ונטרול הסיכון או לפחות הפחתתו לרמה שניתן לקבל.⁹

שיטות בטיחות מתקדמות שכאלה אומצו גם בתחומים אחרים, תחילה בהנדסה ובתחבורה ובהמשך, באיחור, גם בעבודה וברפואה. הן מבוססות, בין היתר, גם על חינוך לבטיחות ואימון; פיתוח תרבות של בטיחות; חובת דיווח לא רק על תאונה אלא גם על תקרית (incident; קרבה לתאונה); הערכת סיכונים מקצועית, שמספקת בסיס נתונים שמאפשר ניהול סיכונים והקצאת משאבים למניעתם; תהליך שיפור מתמיד; ועל ההבנה שלא די בבטיחות של כל רכיב במערכת כשלעצמו, אלא נדרשת גם בטיחות של המערכת בכללותה.

ד. מדוע מערכת המשפט הפלילי מפגרת בתחום הבטיחות?

יש לאמץ את גישת הבטיחות המתקדמת "זהה-נתח-שלוט" למשפט הפלילי וללמוד מודלים ספציפיים של בטיחות מתחומים כמו תעופה, הנדסה ותחבורה. כך, למשל, יש ליצור מנגנון דיווח על תקריות, שבהן התאונה נמנעה הודות למזל; מנגנון המבוסס בתחומים אלה על התובנה שתנאים של כמעט-תאונה שאינם מטופלים צפויים להניב תאונה. למעשה, בתחומים שבהם הבטיחות מתקדמת מאוד, כגון תעופה, כבר לא ניתן ללמוד מתאונות, משום שהן כבר כמעט לא קיימות, והדרך ללמוד ולהשתפר מבחינה בטיחותית היא באמצעות לימוד מתקריות.

בניגוד מקומם למקובל בתחומים אחרים, בתחום המשפט הפלילי, שבו כלל לא יודעים על רובן המכריע של התאונות בשל עיקרון התאונות הנסתרות, בכל זאת מקלים ראש בתקריות ונוטים להתעלם מהן. למעשה, הנטייה היא להתייחס למקרה שבו כמעט הורשע חף-מפשע אך הדבר התגלה מבעוד מועד כאל הצלחה של המערכת. שוו בנפשכם שבעקבות תקרית שבה שני מטוסים כמעט התנגשו היו אנשי התעופה טופחים לעצמם על השכם ואומרים: "ראו כמה המערכת טובה: זיהינו מבעוד מועד את הסכנה ומנענו את התאונה...". יתרה מזו, בתחום המשפט הפלילי אפילו התאונות – המקרים המעטים שבהם מתגלה שהורשע חף-מפשע – אינן נחקרות כראוי.

כיצד ניתן להסביר (אם כי לא להצדיק) את העובדה שלא זו בלבד ששיטות הבטיחות המתקדמות אינן מוכרות בתחום המשפט הפלילי, אלא אפילו שיטת הבטיחות הבסיסית ביותר "טוס-תקן-טוס" אינה מופעלת באופן שיטתי? הדבר מתאפשר משום שבהשפעת עיקרון התאונות הנסתרות כלל לא מזהים את הרשעות השווא. לכן לא זו בלבד שלא ניתן להפעיל את המודל לעתים קרובות, אלא אף קובעי המדיניות משתמשים במספר הנמוך יחסית של הרשעות-השווא שנחשפות כדי לטעון שהמערכת כמעט מושלמת ולא זקוקה לשיפורים יסודיים. הסבר אפשרי נוסף הוא המחשבה המוטעית שלפיה בעוד שמטוסי נוסעים לא בטוחים הם סיכון לכולנו, מערכת משפט פלילי לא בטיחותית היא סיכון רק להם, לעבריינים הפוטנציאליים, לרעים. זוהי כמובן תפישה מוטעית בעליל.

⁹ סנג'רו, לעיל ה"ש 4, עמ' 37-56.

ה. הקמת מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי

פיתוח בטיחות מתקדמת במערכת נטולת תרבות של בטיחות מצריך הקמת גוף מיוחד שיוביל את התהליך, והעמדת המשאבים ההכרחיים לשם כך. כך, למשל, בארצות-הברית הוקמו: בתחום התעופה – the Federal Aviation Administration (FAA); בתחום התחבורה – the National Transportation Board (NTSB); בתחום המזון והתרופות – the Food and Drug Administration (FDA); שהשפעתו ניכרת בכל העולם המערבי; בתחום התעסוקה – the Occupational Safety and Health Administration (OSHA); ובתחום הבריאות – כמה וכמה גופי בטיחות.¹⁰ בכל התחומים הללו, ההכרה בחשיבות הבטיחות והצורך לקדם אותה הוליכו למתן עדיפות לאומית לבטיחות, למנהיגות שמקדמת בטיחות, לפיתוח בסיסי ידע ונתונים, להפצת הידע ולהעמדת המשאבים הדרושים לקידום האג'נדה הבטיחותית.

לפחות מן הבחינה התיאורטית, אפשרי שהבטיחות תתפתח בתחום מסוים עקב בצד אגודל, ללא תמיכתו של גוף בטיחות מרכזי ייעודי. אך תהליך "אבולוציוני" שכזה עלול לארוך שנים רבות, ובמערכת שנמצאת עדיין במערת אפלסון מבחינה בטיחותית, כמו מערכת המשפט הפלילי, אין לנו הפריבילגיה להתנהל על מי מנוחות ולהמשיך שנים בתפקוד לא בטיחותי שמניב הרשעות רבות של חפים מפשע, שאותן ניתן וצריך למנוע. למעשה, מרגע שמתברר הצורך בהנהגת בטיחות בתחום מסוים וקיימת הצדקה מוסרית וכלכלית לעשות כן, ההימנעות מפעולה היא רשלנות, משום שעלות האמצעים למניעת הנזק קטנים בהרבה משיעור הנזק.

מטרת-העל היא הנהגת בטיחות מתקדמת במשפט הפלילי, לשם מניעת טעויות והפחתת שיעור הרשעתם של חפים מפשע. מהן המטרות המסוימות שיש להציב בפני מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי ומהם התפקידים שיוכל למלא כדי לקדם את מטרת העל? ראשית, מכון הבטיחות ייצור מנגנון מתוחכם לדיווח-חובה על תאונות ולדיווח על תקריות שחלקן חובה וחלקן וולונטרי, תוך מתן חסינות למדווח במקרים המתאימים.

שנית, מכון הבטיחות יערוך בעצמו או יממן מחקרים מתקדמים בכל אחד מן התחומים המרכזיים, כגון עדויות ראייה ומסדריזיהוי,¹¹ הודאות בחקירה,¹² ראיות מדעיות,¹³ עסקות-טיעון,¹⁴ התנהגות לא הולמת של אנשי אכיפת החוק,¹⁵ הליכים

¹⁰ סנג'רו, לעיל ה"ש 4 בעמ' 40.

¹¹ Boaz Sangero, *Applying the STAMP Safety Model to Prevent False Convictions Based on Eyewitness Misidentifications*, 83 ALBANY LAW REVIEW 931 (2020).

¹² Boaz Sangero, *Safety from False Confessions*, 54(1) CRIM. L. BULLETIN 25 (2018).

¹³ Boaz Sangero, *Safety from Flawed Forensic Sciences Evidence*, 34 GA. BOAZ SANGERO, *Safety in Forensic Science*, 82 ; ST. U. L. REV. 1129 (2018) OHIO STATE LAW JOURNAL ONLINE (2021).

¹⁴ Boaz Sangero, *Safety from Plea-Bargains' Hazards*, 38 PACE L. REV. 301 (2018).

¹⁵ בועז סנג'רו "ביקורת החקירה המשטרית" מעשי משפט יב 217 (2021).

שלאחר ההרשעה¹⁶ ועוד. המכון ישתף פעולה עם מוסדות להשכלה גבוהה לשם קידום המחקר בתחומים הרלוונטיים.

שלישית, מכון הבטיחות יפתח תרבות של בטיחות בקרב כל בעלי התפקידים במערכת המשפט הפלילי, לרבות חוקרי המשרה, מומחי המעבדות הפורנזיות, התובעים, הסניגורים והשופטים. הדבר יצריך הפצת ידע הן באמצעות פרסום מחקרים והן באמצעות אימון והשתלמויות. הטוב ביותר יהיה לשלב את תוכני הבטיחות כבר בהכשרה המקצועית הבסיסית ובלימודי המשפטים והקרימינולוגיה.

רביעית, על בסיס המחקרים שמכון הבטיחות יערוך או יקדם ועל בסיס הדיווחים שיקבל באמצעות מנגנון הדיווח על תאונות ועל תקריות, יוקם בסיס נתונים בכל אחד מהתחומים הרלוונטיים: הראיות השונות, ההליכים השונים ועוד. בסיס נתונים זה יועמד לרשות הציבור וישמש למחקרים נוספים.

חמישית, מכון הבטיחות יכלול מומחים פנימיים או ימנה מומחים חיצוניים בכל אחד מהתחומים הרלוונטיים והם, בהתבסס על המחקרים, הדיווחים, ובסיס הנתונים הנ"ל, ימליצו המלצות בטיחותיות לשיפור כל אחד מן הגופים הפועלים במערכת המשפט הפלילי: המשרדה-החקירות, התביעה המשטרית, המעבדות הפורנזיות, הפרקליטות, הסניגוריה ובתי-המשפט. יגובש קוד אתי לכל אחד מהתחומים. יוקמו צוותים שיעסקו בראיות המרכזיות (כגון עדויות ראיה ומסדרי זיהוי, הודאות בחקירה, ראיות מדעיות) ובהליכים המרכזיים (כגון עסקת-הטיעון, החקירה המשטרית, הליכים שלאחר הרשעה), וכל אחד מהם יגבש נוהל לעבודה מיטבית ("best practice") ויפתח כלים בטיחותיים. בכל צוות יהיה גם מומחה לבטיחות, שיוכל להציע שיטות בטיחות מתקדמות המקובלות בתחומים כמו תעופה, תחבורה, הנדסה ורפואה. בנוסף לצוותים שיעסקו בראיות השונות ובהליכים השונים, יפעל גם צוות שתפקידו יהיה להציע שינויים מבניים (כגון הוצאת המעבדות הפורנזיות משליטת המשרה והפיכתן לגופים עצמאיים, בדומה למרכז הלאומי לרפואה משפטית; וכגון איחוד הטיפול בתיקים הפליליים, כך שירוכזו בפרקליטות ולא יטופלו במשרה, לשם יצירת "הפרדת רשויות" בין החקירה לבין ההאשמה).

שישית, מכון הבטיחות יפרסם את הנהלים לעבודה מיטבית ואת המלצות צוותי המומחים ויוודא שהם יונחלו לבעלי התפקידים השונים בהכשרה הבסיסית לתפקיד, בהשתלמויות תקופתיות ובאימונים. הכשרה ואימון בטיחותיים צריכים להיות חלק בלתי נפרד מההכשרה והאימון המקצועיים, והשתלמויות בטיחותיות תקופתיות צריכות להיות תנאי לקידום מקצועי בדרגה או בתפקיד.

שביעית, מכון הבטיחות יפרסם דוחות שנתיים שבהם יסקור את ההתקדמות בשנה החולפת ויציב מטרות מסוימות לעתיד. בתורת הבטיחות המתקדמת מקובל מאוד העיקרון של שיפור מתמיד, אינסופי. לפיכך, בכל פעם שמושגות המטרות, מציבים מטרות חדשות, גבוהות יותר. ואם לא הושגו המטרות, מנסים להשיגן בדרכים אחרות. כל עוד קיימות הרשעות מוטעות של חפים מפשע (ונראה כי בעתיד הנראה לעין תהיינה כאלה, אם כי ניתן וצריך להפחית את שיעורן) יהיה צורך בתהליך שיפור מתמשך. זוהי גם הצדקה נוספת להקמת מכון לאומי לבטיחות במשפט

Boaz Sangero, *Safety in Post-Conviction Proceedings*, 51 THE JOHN MARSHALL LAW REVIEW 773 (2019).

הפלילי. לא ניתן לקיים תהליך בטיחותי כזה באמצעות הקמה של וועדה שפועלת באופן חד-פעמי. גם אם תמליץ המלצות טובות, יהיה צורך במעקב אחר יישומן, בבחינה מעמיקה של תוצאותיהן, בלימוד ממחקרים חדשים, בהמלצות נוספות, וכו'.

לבסוף, כדי להתחיל תהליך בטיחותי משמעותי, על הכנסת לחוק חוק שיקים מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי, יגדיר את מטרותיו ואת תפקידיו, יקנה לו את הסמכויות הדרושות ויקצה לו את המשאבים הדרושים. משאבים אלה צריכים להיות פרופורציוניים לנזקיה העצומים של התופעה של הרשעת חפים מפשע.

ו. "צוות בטיחות במשפט הפלילי"

בשנת 2020 הוקם "המכון לבטיחות במשפט הפלילי" במכללה האקדמית גליל מערבי.¹⁷ ב-2021 הוקם והופעל "צוות בטיחות במשפט הפלילי". פעילות הצוות מבוססת על התיאוריה של בטיחות במשפט הפלילי שנסקרה לעיל ושואבת השראה מהמודל האמריקני "Sentinel Event Review".¹⁸ אך בעוד שהצוותים האמריקנים דנים בתאונות לאחר התרחשותן, דוגמת הרשעת חף מפשע או ירי קטלני של שוטרים באזרחים ללא הצדקה, הצוות הישראלי דן בתקריות בהן כמעט הורשעו חפים מפשע. היתרונות של דיון בתקריות ולא בתאונות הם שקל יותר לזהותן, הן רבות וזמינות, וההתנגדות לחקירתן קטנה, שהרי לא נגרם נזק גדול ולכן איש לא חשוף לייחוס אשמה ולהטלת אחריות.

את המקרים הנדונים בפגישות הצוות מביאים חברי הצוות מעבודתם השוטפת ולאחר שהמכון מוצא שהמקרה מתאים לדיון, חומר הקריאה הרלוונטי (חומרי חקירה, החלטות שיפוטיות וכדומה) מועבר לחברי הצוות והם לומדים אותו לפני הדיון. בדיון עצמו מנתחים את האירוע בהתאם לתורת הבטיחות וחושבים כיצד ניתן לשפר את המערכת כדי שבעתיד לא תיווצר הסכנה המוחשית להרשעת חף מפשע שנוצרה בתקרית הנוכחית. אין מסתפקים בגורם בודד ומשתדלים לאתר את כל נקודות החולשה של המערכת שאותן חשפה התקרית. בהתאם, אין מסתפקים בגורמים שפעלו פעולה מסוכנת ומחפשים גם גורמים שלא מנעו את הסכנה. הדיון מכונן להשיב על שלוש השאלות: "מה קרה? מדוע הדבר קרה? כיצד ניתן למנוע מקרים כאלה בעתיד?"

חשש מרכזי של אנשי הפרקליטות, התביעה המשטרתית וחקירות המשטרה היה מפני פרסום מקרים שעלול להוביל לניסיונות להטלת אחריות נזיקית על בעלי תפקידים. מכיוון שמטרת צוות הבטיחות איננה ייחוס אשמה והטלת אחריות, אלא דיון פתוח, גלוי ושקוף שמטרתו הפקת לקחים וגביש המלצות לשיפור, הפתרון שנמצא הוא שחברי הצוות שמביאים לדיון מקרים מעבודתם יכולים להביאם

¹⁷ מייסדי המכון הם פרופ' בועז סנג'ור, ד"ר חגית תורג'מן וד"ר יוסף זהר. לאתר המכון ראו: https://www.wgalil.ac.il/research/research_centers/safety.

¹⁸ James M. Doyle, *Learning from Error in the Criminal Justice System: Sentinel Event Reviews*, in MENDING JUSTICE: SENTINEL EVENT REVIEWS 3 (National Institute of Justice, Special Report, 2014) John Hollway & Ben Grunwald, *Applying Sentinel Event Reviews to Policing*, 18 CRIMINOLOGY & PUB. POL'Y 705, 705 (2019); <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/247141.pdf>.

באופן אנונימי, ללא שמות המעורבים באירוע (המעורבים באירוע הפלילי או הנחזה כפלילי; והמעורבים בטיפול בתיק במשטרה ובתביעה). כן הובטח שפרסום המלצות הצוות בציבור לא יכלול שמות ויכלול רק תיאור תמציתי של עובדות האירוע, כך שקשה מאוד יהיה לזהותו. החלק החשוב בפרסום הוא המלצות הצוות, ותיאור העובדות בא רק כדי לתקף אותן באמצעות הצגת הרקע העובדתי שהולך אליהן.

הרכב חברי הצוות תוכנן לכלול שתי פרקליטות מחוז (של המחוזות הצפוניים בפרקליטות: חיפה וצפון); שתי סניגוריות מחוזיות (של אותם מחוזות); שתי ראשות תביעה משטרתית (של מחוזות המשטרה צפון וחרף); שני קציני חקירות ראשיים (של אותם מחוזות);¹⁹ ארבעה אנשי אקדמיה; שני סניגורים פרטיים; ראש המכון הלאומי לרפואה משפטית; ושתי שופטות בדימוס.²⁰ שילוב שני חברי צוות כנגד כל אחד מהתפקידים נועד לאפשר דיון בעל ראייה כוללת גם כאשר נבצר מאחד מחברי הצוות להשתתף באותו דיון.²¹

העדפת בעלי התפקידים הבכירים נובעת מהציפייה שיישמו את תובנות הבטיחות של הצוות בעבודה השוטפת שלהם ושל אנשיהם באופן מיידי, הרבה לפני שהמלצות הצוות תזכינה לחקיקה. חשוב לציין שעצם ההשתתפות בשיח של בטיחות מקנה למשתתפים מיומנויות שתאפשרנה יצירת תרבות של בטיחות בארגונים השונים. הבחירה במחוזות הצפוניים נובעת מהקרבה הגיאוגרפית למכללה האקדמית גליל מערבי שבה מתקיימים דיוני הצוות, ומניבה יתרון בכך שבעלי התפקידים מכירים מעבודתם השוטפת ונוח להם לשתף פעולה בדיוני הצוות. החברות בצוות היא קבועה, כדי לאפשר לימוד והתקדמות תחום הבטיחות, היכרות ואמון בין חברי הצוות ורציפות בדיונים.

בשנת 2023 פרסם המכון לבטיחות במשפט הפלילי דוח מסכם של פעילותו בשנים 2020-2022. פרק מרכזי בדוח מתאר את פעילות צוות הבטיחות, סוקר את שמונת האירועים הבטיחותיים שנדונו – תקריות של קרבה לתאונה של הרשעת חף מפשע, ומציג את המלצות הצוות.²² בקרוב יפורסם גם מאמר אקדמי שבו מנותחים האירועים שנדונו ומנותחות המלצות הצוות בניסיון לקדם את הבטיחות במשפט הפלילי הישראלי.²³

בעתיד הקרוב ייעשה ניסיון להקים צוות דומה במחוז הדרום ובמוקדם או במאוחר צפוי משרד המשפטים לאמץ את הרעיון ולפרוש חסותו ומשאביו על מכון לאומי

¹⁹ בפועל, קציני החקירות שבצוות לא היו ראשי אגפי החקירות של מחוזות המשטרה, אלא חוקרים מנוסים.

²⁰ הנהלת בתי המשפט לא מאפשרת לשופטים מכהנים להשתתף בפורום שכזה.

²¹ מתכונת זו תואמת כלי בטיחות שמפאת קוצר היריעה לא נדון במאמר זה – יצירת יתירות (redundancy) באופן של הכפלת רכיבים טכנולוגיים (כגון מחשבים לגיבוי) והכפלת בעלי תפקידים (כגון מינוי שני עובדים לביצוע נפרד של בדיקות בטיחות). במערכת בעלת יתירות גבוהה, כשל ברכיב טכנולוגי או טעות אנוש לא יגרמו לקריסת כל המערכת. במערכת המשפט הפלילי היתירות נמוכה ולעיתים קרובות כשל של גורם אחד גורם לכשל של הגורמים האחרים, שמסתמכים עליו. על חשיבות היתירות במערכות בטיחות קריטיות ועל היעדרה ממערכת המשפט הפלילי ראו: Sangero, *Safe Convictions*, לעיל ה"ש 7, בעמ' 418-421.

²² המכון לבטיחות במשפט הפלילי דוח מסכם לשנים תשפ"א-תשפ"ב 2020-2022 (2023), ניתן לצפייה: https://www.wgalil.ac.il/report_9-1-23.

²³ בועז סנג'ור, חגית תורג'מן, יוסף זהר "צוות בטיחות במשפט הפלילי: התיאוריה, הניסיון המעשי ותפקיד המדינה" מחקרי משפט (עתיד להתפרסם).

לבטיחות במשפט הפלילי. מעבר לתקוות שההמלצות הבטיחותיות של הצוות תאומצנה במשטרה, בפרקליטות, בסניגוריה ובבתי-המשפט ושבעתיד תבשלנה לכדי חקיקה, הצוות והמכון נועדו גם להוכיח היתכנות של הקמת מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי. אין די במכון אקדמי, אלא יש להקים מכון לאומי בעל משאבים וסמכויות, כפי שהוצע לעיל באופן מפורט. מכון כזה לא יסתפק בהמלצות, אלא יהיה מוסמך גם לכפות את הבטיחות, באמצעות אסדרה, כמקובל באשר למערכות בטיחות קריטיות אחרות, כגון בתחום המזון והתרופות, שם ה-F.D.A לא רק ממליץ אלא אף כופה כללי בטיחות.

ז. אחרית דבר

הרשעת חפים מפשע היא עוול עצום שהמדינה עצמה גורמת לאזרחיה ולתושביה באופן שיטתי. עוול שיטתי מחייב התמודדות שיטתית, באמצעות הקמת מכון לאומי לבטיחות מפני הרשעת חפים מפשע. מכון כזה יוכל לצמצם את הפער העצום שבין רמת הבטיחות הגבוהה מאוד המקובלת בתחומים כמו תעופה, תחבורה והנדסה לבין רמת הבטיחות הירודה הקיימת במשפט הפלילי. יש למערכת המשפט הרבה מה ללמוד, יש לה ממי ללמוד, ועם מעט צניעות היא הייתה ממהרת לעשות כן. על הכנסת להאיץ תהליך זה.

אזכור מוצע: בועז סנג'רו "הקמת מכון לאומי לבטיחות מפני הרשעת חפים מפשע" רשות הרבים (14.11.2024).

For text in English, see:

1. Boaz Sangero, Hagit Turjeman, Yosef Zohar, "Establishing Criminal Justice Safety Teams: Theoretical Foundations, Practical Implementation, and State Leadership", 3 GEORGIA CRIMINAL LAW REVIEW (2025).

See also:

2. Boaz Sangero, Safety in Forensic Science, 82 Ohio State Law Journal Online (2021).
3. Boaz Sangero, Safety from False Convictions, Criminal Justice Theory Blog (2021).
4. Boaz Sangero, Applying the STAMP Safety Model to Prevent False Convictions Based on Eyewitness Misidentifications, 83 Albany Law Review 931 (2020).
5. Boaz Sangero, Safe Convictions, Criminal Law Forum (2020).
6. Safety in Post-Conviction Proceedings 51 The John Marshall Law Review 773 (2019).
7. Boaz Sangero, Safety from False Confessions 54 Criminal Law Bulletin 25 (2018).
8. Boaz Sangero, Safety from Flawed Forensic Sciences Evidence 34 Georgia St. U. L. Rev. 1129 (2018).
9. Boaz Sangero, Safety from Plea-Bargains' Hazard 38 PACE LAW REVIEW 301 (2018).
10. Boaz Sangero, Safety from False Convictions (CreateSpace, 2016, 234 pages).

Institute for Safety in the Criminal Justice System

Report for the years 2024 – 2025

Cover painting by Dr. Hagit Turjeman

